

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТЕХНОЛОГІЙ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ІНСТИТУТ
Кафедра права**

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
з підготовки до практичних занять
з освітнього компонента «Теорія держави і права»
для здобувачів спеціальності D8 Право
на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти
денної та заочної форм здобуття вищої освіти**

РЕКОМЕНДОВАНО
на засіданні кафедри права
(протокол № 02 від 10.09.2026 р.)

1

ПОГОДЖЕНО
Науково-методичною радою
Державного університету
економіки і технологій
(протокол № 02 від 11.09.2026 р.)

\

м. Кривий Ріг
2026 р.

Методичні рекомендації з підготовки до практичних занять з освітнього компонента «Теорія держави і права» для здобувачів спеціальності D8 «Право» на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти очної (денної) та заочної форм здобуття вищої освіти/ уклад. І. Міма. Кривий Ріг : ДУЕТ, 2026. 97 с.

Укладач : Ірина МІМА., доцент кафедри права, ННЮІ, к.ю.н., доцент

Відповідальний
за випуск: Оксана ТЕЛИЧКО, завідувачка кафедри права ННЮІ
, к.ю.н., доцент.

Методичні рекомендації з підготовки до практичних занять з освітнього компонента «Теорія держави і права» для здобувачів спеціальності D8 «Право» на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти очної (денної) та заочної форм здобуття вищої освіти розроблені з метою закріплення сформованих упродовж навчання на першому курсі професійних компетентностей за спеціальністю «Право» засвоєння здобувачами теоретичних положень науки; вироблення навичок практичного застосування знань, шляхом виконання здобувачем завдань спрямованих на вивчення закономірностей та тенденцій розвитку теорії держави і права, що складають підґрунтя для галузевих юридичних наук; формуванні навиків дослідження закономірностей виникнення розвитку і функціонування держави і права; ознайомленні з методикою застосування вивченого понятійного апарату в професійній діяльності в різних сферах суспільного життя; формуванні у майбутніх фахівців належного рівня правосвідомості і правової культури.

Методична розробка містить перелік питань, що виносять-ся на обговорення, відповідно до тем практичного заняття, зав-дання для розв'язання, теми рефератів, перелік рекомендованої літератури..

ЗМІСТ

Вступ	4
Мета і завдання дисципліни, її місце в навчальному процесі.....	6
Заняття 1. Теорія держави і права як фундаментальна юридична наука та навчальна дисципліна. Виникнення права. Основні концепції праворозуміння.....	7
Заняття 2. Право в системі регулювання суспільних відносин. Правові норми: специфіка та види	12
Заняття 3. Правовідносини: передумови та зміст	16
Заняття 4. Правосвідомість та правова культура	20
Заняття 5. Джерела права. Правотворчість (нормотворчість). Система права та система законодавства	23
Заняття 6. Реалізація права. Застосування права. Тлумачення права	28
Заняття 7. Правова поведінка. Поняття та види юридичної відповідальності	33
Заняття 8. Права людини та правовий статус особи Законність та правопорядок	41
Заняття 9. Правова система. Сім'я правових систем (правова сім'я)	47
Заняття 10. Атрибути та ознаки держави. Виникнення та основні тенденції розвитку держави. Теорії виникнення держави	51
Заняття 11. Форма держави. Інститути держави. Механізм держави.	54
Заняття 12. Політична і державна влада. Функції держави та державна політика	58
Заняття 13. Правова і соціальна держава. Перспективи розвитку права та держави.....	65
Словник термінів.....	73
Питання до екзамену.....	81
Критерії оцінки знань здобувачів.....	85
Порядок проведення підсумкового контролю знань здобувачів вищої освіти.....	88
Перелік основної літератури до курсу.....	90

ВСТУП

«Теорія держави і права» є обов'язковою юридичною дисципліною, яка передбачає вивчення найбільш загальних закономірностей виникнення, розвитку та функціонування державно-правових процесів та явищ, формує юридичний світогляд майбутніх працівників та привчає їх до логічного, систематичного і абстрактного мислення. Навчальна дисципліна забезпечує формування освітніх компетентностей закріплених у ***Стандарті вищої освіти зі спеціальності 081 Право на першому (бакалаврському) рівні:***

Загальні компетентності (ЗК)

- ЗК1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.
- ЗК2. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях
- ЗК3. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності
- ЗК4. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.
- ЗК6. Здатність використовувати інформаційні та комунікаційні технології.
- ЗК7. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями
- ЗК8. Здатність бути критичним і самокритичним.
- ЗК10. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів).
- ЗК11. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні
- ЗК12. Здатність усвідомлювати рівні можливості та гендерні проблеми.
- ЗК14. Цінування та повага різноманітності та мультикультурності.

Спеціальні (фахові) компетентності (СК)

- СК1. Здатність застосовувати знання з основ теорії та філософії права, знання і розуміння структури правничої професії та її ролі у суспільстві.
- СК2. Знання і розуміння ретроспективи формування правових та державних інститутів. 4
- СК3. Повага до честі і гідності людини як найвищої соціальної цінності, розуміння їх правової природи
- СК6. Здатність здійснювати порівняльний аналіз окремих правових інститутів права Європейського Союзу та Ради Європи і правової системи України.
- СК8. Здатність застосовувати правові принципи та доктрини .
- СК11. Здатність визначати належні та прийнятні для юридичного аналізу факти
- СК13. Здатність до критичного та системного аналізу правових явищ і застосування набутих знань у професійній діяльності.
- СК16. Здатність до логічного, критичного і системного аналізу документів, розуміння їх правового характеру і значення

Програмні результати навчання (ПР)

ПР1. Визначати переконливість аргументів у процесі оцінки заздалегідь невідомих умов та обставин;

ПР2. Знати та розуміти міжнародні стандарти прав людини, положення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а також практику Європейського суду з прав людини.

ПР3. Проводити збір і інтегрований аналіз матеріалів з різних джерел.

ПР6. Оцінювати недоліки і переваги певних правових аргументів, аналізуючи відому проблему

ПР13 Знати та розуміти особливості реалізації та застосування норм матеріального і процесуального права

ПР18. Застосовувати в професійній діяльності основні сучасні правові доктрини, цінності та принципи функціонування національної правової системи;

ПР19. Пояснювати природу та зміст основних правових явищ і процесів

Вивчення курсу розраховано не тільки на придбання знань з теорії держави і права, але й на активну діяльність здобувачів у самостійній роботі, в проведенні занять. Заняття – це важлива форма вивчення освітнього компонента, яка направлена на самостійну роботу здобувачів з літературою та джерелами.

Дані методичні рекомендації вміщують комплекс необхідних відомостей для проведення заняття. Це:

- теми та плани занять;
- теми рефератів;
- список літератури, необхідної для підготовки до заняття і для написання реферату;
- методичні рекомендації до вивчення кожної теми;
- юридичні терміни, які необхідно знати;
- питання для самоперевірки;
- завдання, вправи, тести.

Для того щоб підготуватися до семінарського заняття, необхідно:

- уважно вивчити план заняття;
- прочитати методичні рекомендації;
- опрацювати конспект лекцій;
- ознайомитися з термінами;
- перевірити свої знання за допомогою питань для самоперевірки;
- перевірити свої знання за допомогою тестів, вправ.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ, ЇЇ МІСЦЕ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

1. Предмет дисципліни

Навчальна дисципліна «Теорія держави і права» є фундаментальною юридичною дисципліною, що досліджує загальні закономірності виникнення, розвитку та функціонування держави і права, їх сутність, соціальне призначення, взаємозв'язок із суспільством та іншими соціальними інститутами.

Предметом дисципліни є система загальнотеоретичних знань про державно-правові явища, основні категорії, принципи, закономірності та механізми їх розвитку. Дисципліна формує фундаментальні наукові поняття і концепції, що становлять методологічну основу всієї юридичної науки, а також сприяє розвитку професійного юридичного мислення, правової свідомості, правової культури та інших компетентностей, необхідних для майбутньої професійної діяльності юриста.

2. Мета і завдання дисципліни

Метою вивчення дисципліни «Теорія держави і права» є формування у здобувачів вищої освіти системних знань про основні закономірності виникнення, розвитку та функціонування держави і права, засвоєння базових категорій і понять юридичної науки, розвиток правового мислення, правової та політичної культури, а також підготовка майбутніх фахівців до професійної діяльності у сфері права.

Основними завданнями дисципліни є:

- формування цілісного уявлення про сутність, ознаки, функції та форми держави і права;
- засвоєння фундаментальних понять, категорій, принципів і закономірностей державно-правового розвитку;
- опанування методології наукового пізнання державно-правових явищ;
- формування навичок аналізу, тлумачення та застосування загальнотеоретичних положень юридичної науки;
- розвиток юридичного мислення, правової свідомості, професійної етики та правової культури;
- забезпечення теоретичної основи для подальшого вивчення галузевих юридичних дисциплін і формування практичних професійних компетентностей.

3. Міждисциплінарні зв'язки

Навчальна дисципліна «Теорія держави і права» належить до циклу фундаментальної професійної підготовки та є однією з базових дисциплін, що вивчаються здобувачами вищої освіти на першому курсі.

Її опанування ґрунтується на знаннях, отриманих під час вивчення суспільно-гуманітарних дисциплін, зокрема політології, філософії, історії держави і права України, історії держави і права зарубіжних країн, філософії права та інших дисциплін, що формують світоглядні засади юридичної освіти.

Дисципліна закладає теоретико-методологічну основу для подальшого

вивчення конституційного, адміністративного, цивільного, кримінального, трудового, міжнародного та інших галузей права. Вона забезпечує розуміння загальних закономірностей розвитку держави і права, сприяє формуванню професійних компетентностей, необхідних для аналізу юридичних явищ, застосування норм права та здійснення правозастосовної діяльності.

ПЛАНИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Заняття 1. Теорія держави і права як фундаментальна юридична наука та навчальна дисципліна. Виникнення права. Основні концепції праворозуміння

План

1. Юридична наука: поняття, ознаки, предмет, структура та система юридичних наук.
2. Історія становлення та розвитку теорії держави і права як науки у світі та в Україні.
3. Поняття, предмет, об'єкт, методи та функції теорії держави і права.
4. Методологія юридичної науки та сучасні методи дослідження державно-правових явищ.
5. Місце теорії держави і права в системі суспільних і юридичних наук. Теорія держави і права як наука та навчальна дисципліна.
6. Сучасні тенденції розвитку теорії держави і права в умовах європейської інтеграції, цифровізації та глобалізації.
7. Походження права: основні теорії виникнення права та чинники його формування.
8. Праворозуміння: поняття, еволюція та основні концепції у світовій і вітчизняній юридичній науці.
9. Поняття, ознаки, сутність і соціальна цінність права.
10. Принципи права, їх система та значення.
11. Зміст, структура та функції права.
12. Співвідношення права і закону: проблеми теорії та практики.

Теми рефератів

1. Методологія сучасної теорії держави і права.
2. Система юридичних наук: сучасний стан та перспективи розвитку.
3. Правознавство, державознавство та теорія держави і права: співвідношення та взаємозв'язок.
4. Теорія держави і права в системі юридичних і суспільних наук.
5. Етапи становлення та розвитку теорії держави і права в Україні та світі.
6. Сучасні тенденції розвитку теорії держави і права в умовах цифрової трансформації та європейської інтеграції.
7. Методологічний плюралізм у сучасній юридичній науці.
8. Вплив штучного інтелекту та цифрових технологій на розвиток юридичної науки.
9. Основні теорії походження права: історія та сучасне значення.
10. Сучасні концепції праворозуміння у світовій та українській юридичній науці.
11. Нормативна теорія права Ганса Кельзена та її вплив на сучасну юриспруденцію.

12. Природно-правова концепція та її значення для розвитку прав людини.
13. Співвідношення права і закону в умовах демократичної правової держави.
14. Верховенство права як фундаментальний принцип сучасної правової системи України.
15. Принципи права та їх значення у правотворчій і правозастосовній діяльності.
16. Функції права в умовах розвитку демократичної держави.
17. Право як соціальна цінність та інструмент забезпечення прав людини.
18. Право на доступ до публічної інформації як гарантія відкритості державної влади.
19. Конституційні цінності та їх роль у розвитку правової системи України.
20. Цифрові права людини та сучасні виклики розвитку інформаційного суспільства.

Методичні рекомендації

Під час підготовки до заняття здобувачам вищої освіти рекомендується використовувати комплексний підхід до опрацювання навчального матеріалу, поєднуючи положення юридичної теорії, чинного законодавства України, практики Конституційного Суду України, Верховного Суду, Європейського суду з прав людини та сучасних наукових досліджень.

При підготовці відповіді на **перше питання** необхідно розкрити поняття юридичної науки, визначити її предмет, об'єкт, методи та функції. Особливу увагу слід приділити характеристиці системи юридичних наук (теоретичних, історичних, галузевих, міжгалузевих, прикладних, міжнародно-правових), а також визначити місце теорії держави і права серед фундаментальних юридичних наук.

Друге питання передбачає аналіз основних етапів становлення та розвитку теорії держави і права у світовій та українській юридичній думці. Доцільно висвітлити внесок провідних зарубіжних і вітчизняних учених у формування сучасного розуміння держави і права.

При розгляді **третього питання** необхідно визначити поняття теорії держави і права, її предмет, об'єкт, структуру, а також розкрити співвідношення теорії держави і права, правознавства та державознавства.

Під час аналізу **функцій теорії держави і права** слід охарактеризувати основні напрями її впливу на юридичну науку, правотворчу та правозастосовну діяльність. Доцільно навести приклади реалізації пізнавальної, методологічної, прогностичної, ідеологічної, практичної та інших функцій.

Розглядаючи **методологію юридичної науки**, необхідно охарактеризувати систему загальнофілософських, загальнонаукових, спеціально-наукових і спеціально-юридичних методів дослідження, звернувши увагу на їх практичне застосування у сучасній юридичній науці.

Під час вивчення питання про **місце теорії держави і права** необхідно визначити її взаємозв'язок із філософією права, соціологією права, політологією, історією держави і права та галузевими юридичними дисциплінами.

При характеристиці **теорії держави і права як навчальної дисципліни**

слід розкрити її роль у формуванні професійних компетентностей майбутнього юриста та значення для подальшого опанування галузевих юридичних дисциплін.

Аналізуючи **сучасні тенденції розвитку теорії держави і права**, рекомендується звернути увагу на процеси європейської інтеграції України, цифровізації державного управління, розвитку електронного правосуддя, впливу штучного інтелекту, забезпечення інформаційної безпеки, захисту прав людини та розвитку концепції верховенства права.

Під час вивчення теми **праворозуміння** необхідно розкрити поняття права, його соціальну природу, ознаки, сутність і функції. Доцільно порівняти основні сучасні концепції праворозуміння (природно-правову, нормативістську, соціологічну, психологічну, історичну, інституційну та інтегративну), визначити їх переваги та значення для сучасної юридичної практики.

Розглядаючи **ознаки права**, необхідно охарактеризувати нормативність, формальну визначеність, загальнообов'язковість, системність, вольовий характер, державну забезпеченість та інші властивості права.

При дослідженні **співвідношення права і закону** доцільно звернути увагу на принцип верховенства права, практику Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини щодо розмежування понять «право» і «закон».

Під час аналізу **структури права** необхідно розкрити зміст понять «норма права», «інститут права», «галузь права» та охарактеризувати взаємозв'язок елементів системи права.

Вивчаючи **принципи права**, рекомендується розкрити зміст загальноправових, міжгалузевих, галузевих та інституційних принципів, приділивши особливу увагу принципам верховенства права, законності, справедливості, юридичної визначеності, рівності, пропорційності та добросовісності.

Під час характеристики **цінностей права** слід визначити його соціальну, гуманістичну, особистісну та інструментальну цінність, а також значення для забезпечення прав людини, демократії та сталого розвитку держави.

Розкриваючи **функції права**, необхідно охарактеризувати загальносоціальні (гуманістичну, інформаційну, виховну, комунікативну, культурну) та спеціально-юридичні (регулятивну, охоронну, установчу, компенсаційну) функції права із використанням прикладів із сучасної правотворчої та правозастосовної практики.

Завдання для самостійної роботи

1. Охарактеризуйте передумови виникнення та основні етапи розвитку теорії держави і права як юридичної науки.
2. Визначте структуру теорії держави і права та охарактеризуйте її основні складові.
3. Поясніть відмінності між теорією держави і права та галузевими юридичними науками.

4. Охарактеризуйте систему методів теорії держави і права та наведіть приклади застосування спеціально-юридичних методів.
5. Розкрийте значення теорії держави і права як фундаментальної юридичної науки та навчальної дисципліни.
6. Проаналізуйте сучасні тенденції розвитку теорії держави і права в умовах цифровізації та європейської інтеграції України.
7. Охарактеризуйте основні теорії походження права та визначте їх значення для сучасної юридичної науки.
8. Що є об'єктом праворозуміння? Поясніть сутність основних сучасних концепцій праворозуміння.
9. Визначте поняття, ознаки та принципи права.
10. Розкрийте зміст правових аксіом, презумпцій і юридичних фікцій та наведіть приклади їх застосування.
11. Охарактеризуйте функції права та наведіть приклади їх реалізації в сучасній правовій системі України.
12. У чому полягає соціальна та юридична цінність права?
13. Проаналізуйте особливості розвитку права України в умовах європейської інтеграції, цифрової трансформації та воєнного стану.

Завдання, вправи, тести

Тестові завдання

1. До якої групи юридичних наук належить теорія держави і права?
 - а) історико-теоретичних;
 - б) галузевих;
 - в) прикладних;
 - г) міжнародно-правових.

2. Теорія держави і права як навчальна дисципліна:
 - а) повністю збігається за змістом із юридичною наукою;
 - б) базується на досягненнях юридичної науки та забезпечує їх засвоєння у процесі навчання;
 - в) охоплює лише практичні аспекти діяльності юриста;
 - г) вивчає лише історію держави і права.

3. Метод синтезу належить до:
 - а) загальнонаукових методів;
 - б) спеціально-юридичних методів;
 - в) історичних методів;
 - г) техніко-юридичних методів.

4. Методологічною основою теорії держави і права є:
 - а) філософія;
 - б) економічна теорія;
 - в) політологія;
 - г) соціальна психологія.

5. До спеціально-юридичних методів належить:

- а) порівняльно-правовий;
- б) аналіз;
- в) синтез;
- г) моделювання.

6. Верховенство права означає:

- а) абсолютне панування державної влади;
- б) пріоритет права, прав людини та справедливості у діяльності держави;
- в) верховенство підзаконних нормативно-правових актів;
- г) перевагу політичної доцільності над законом.

7. До загальноправових принципів належить:

- а) законність;
- б) індивідуалізація покарання;
- в) свобода договору;
- г) диспозитивність.

Практичні завдання

1. Дайте визначення поняття об'єктивного права та наведіть приклади його прояву в сучасній правовій системі України.

2. Визначте юридичні ознаки права та поясніть значення кожної з них.

3. Порівняйте об'єктивне і суб'єктивне право за такими критеріями:

- поняття;
- зміст;
- форма існування;
- суб'єкти;
- практичне значення.

4. Порівняйте право, мораль і звичай як соціальні регулятори. Результати оформіть у вигляді таблиці.

5. Проаналізуйте спільні та відмінні риси права і закону. Визначте, чи завжди закон відповідає принципу верховенства права. Обґрунтуйте відповідь, використовуючи положення Конституції України та практику Конституційного Суду України.

6. Ситуаційне завдання

Проаналізуйте приклад, коли формально чинна норма закону може суперечити принципу справедливості або верховенству права. Запропонуйте можливі способи вирішення такої правової ситуації.

7. Дискусійне завдання

Підготуйте коротке есе (1–2 сторінки) на одну з тем:

- «Чи може право існувати без держави?»
- «Верховенство права як основа демократичної держави».
- «Вплив цифрових технологій на розвиток сучасного права».

Знати та вміти пояснювати зміст основних понять і категорій

Після опрацювання теми здобувач вищої освіти повинен знати та вміти пояснювати зміст таких понять і категорій:

теорія; закономірність; концепція; дефініція; суспільне явище; юридична наука; теорія держави і права; ознаки теорії держави і права; суспільно-гуманітарна наука; загальнотеоретична юридична наука; методологічний характер теорії держави і права; об'єкт теорії держави і права; предмет теорії держави і права; структура предмета теорії держави і права; дуалізм предмета теорії держави і права; закономірності виникнення, розвитку та функціонування держави і права; функції теорії держави і права; загальні та спеціальні (власні) функції теорії держави і права; онтологічна, гносеологічна, аксіологічна, евристична, прогностична, методологічна, інтерпретаційна, ідеологічна, політична, системотворча, комунікативна, навчальна та науково-прикладна функції теорії держави і права; метод теорії держави і права; методологія юридичної науки; методологічний підхід; філософські, загальнонаукові, спеціально-наукові та спеціально-юридичні методи дослідження; система юридичних наук; теоретичні, історичні, галузеві, міжгалузеві, прикладні та міжнародно-правові юридичні науки; понятійно-категоріальний апарат теорії держави і права; загальнотеоретичні юридичні поняття; концепції теорії держави і права; теорія держави і права як наука; теорія держави і права як навчальна дисципліна; демократизація юридичної науки; верховенство права; права людини; людська гідність; правова держава; громадянське суспільство; правова культура; правова свідомість; правовий і політичний світогляд; гуманістичний зміст сучасної науки про державу і право; європейська інтеграція; цифровізація правової системи; цифрові права людини.

Заняття 2. Право в системі соціального регулювання.

Правове регулювання суспільних відносин.

Норми права: поняття, структура та види

План

1. Соціальне регулювання: поняття, ознаки та види.
2. Соціальні та технічні норми: поняття, ознаки, види та співвідношення.
3. Правове регулювання суспільних відносин: поняття, предмет, метод, сфера та межі.
4. Засоби, способи, типи та режими правового регулювання.
5. Механізм правового регулювання: поняття, елементи, стадії та ефективність.
6. Поняття, ознаки та функції норми права.
7. Структура норми права та характеристика її елементів.
8. Класифікація норм права.
9. Спеціалізовані (нетипові) норми права.
10. Способи викладення норм права у статтях нормативно-правових актів.

Теми рефератів

1. Соціальне регулювання та його роль у сучасному суспільстві.
2. Соціальні та технічні норми: порівняльно-правовий аналіз.
3. Співвідношення правового регулювання і правового впливу.
4. Предмет і метод правового регулювання.
5. Механізм правового регулювання як система юридичних засобів.
6. Правові стимули та правові обмеження у механізмі правового регулювання.
7. Особливості норми права як різновиду соціальних норм.
8. Співвідношення права і моралі.
9. Способи викладення норм права у нормативно-правових актах.
10. Санкція норми права: поняття, види та значення.
11. Структура норми права: сучасні наукові підходи.
12. Спеціалізовані (нетипові) норми права в законодавстві України.
13. Верховенство права як основа правового регулювання.
14. Правове регулювання в умовах цифровізації та європейської інтеграції України.

Методичні рекомендації

Під час підготовки до заняття здобувачам вищої освіти рекомендується використовувати комплексний підхід до опрацювання навчального матеріалу, поєднуючи положення теорії права, Конституції України, чинного законодавства, практики Конституційного Суду України, Верховного Суду та Європейського суду з прав людини.

Розкриваючи питання соціального регулювання, необхідно визначити його поняття, ознаки, мету та основні види. Особливу увагу слід приділити нормативному та індивідуальному регулюванню, їх відмінностям, перевагам та сфері застосування.

Під час характеристики соціальних норм необхідно розкрити їх поняття, ознаки, класифікацію та взаємозв'язок із технічними нормами. Доцільно порівняти правові, моральні, корпоративні, релігійні, політичні норми та звичаї, визначивши їх спільні й відмінні риси.

При вивченні правового регулювання суспільних відносин необхідно розкрити його поняття, предмет, метод, сферу та межі, охарактеризувати співвідношення правового регулювання і правового впливу, а також визначити чинники, що впливають на ефективність правового регулювання.

Особливу увагу слід приділити засобам правового регулювання (дозволам, заборонам, зобов'язанням, заохоченням, рекомендаціям), типам правового регулювання (загальнодозвільному та спеціальнодозвільному), а також правовим режимам.

Розглядаючи механізм правового регулювання, необхідно визначити його поняття, елементи, стадії та умови ефективності. Доцільно проаналізувати роль норм права, юридичних фактів, правовідносин, актів реалізації та актів застосування права.

Під час характеристики норми права необхідно розкрити її поняття, ознаки

та функції, визначити місце норми права в системі соціальних норм і механізмі правового регулювання.

Аналізуючи структуру норми права, слід охарактеризувати гіпотезу, диспозицію та санкцію, визначити їх види й особливості застосування, використовуючи приклади з чинного законодавства України.

При розгляді класифікації норм права необхідно охарактеризувати їх поділ за різними критеріями (предметом правового регулювання, юридичною силою, функціональним призначенням, методом правового регулювання, характером приписів, сферою дії тощо). Окрему увагу рекомендується приділити спеціалізованим нормам права (нормам-принципам, нормам-дефініціям, колізійним, оперативним, декларативним нормам).

Розкриваючи питання способів викладення норм права, необхідно проаналізувати співвідношення понять «норма права» і «стаття нормативно-правового акта», а також охарактеризувати прямий, відсильний і бланкетний способи викладення правових норм.

Завдання для самостійної роботи

1. Розкрийте поняття та ознаки соціального регулювання.
2. Охарактеризуйте основні види соціальних норм та визначте їх роль у регулюванні суспільних відносин.
3. Порівняйте соціальні та технічні норми.
4. У чому полягає відмінність між правовим регулюванням і правовим впливом?
5. Визначте предмет, метод, сферу та межі правового регулювання.
6. Охарактеризуйте механізм правового регулювання та його основні елементи.
7. Які засоби та типи правового регулювання Ви знаєте?
8. Визначте поняття та ознаки норми права.
9. Охарактеризуйте структуру норми права та види її елементів.
10. Наведіть класифікацію норм права за основними критеріями.
11. У чому полягають особливості спеціалізованих (нетипових) норм права?
12. Охарактеризуйте способи викладення норм права у статтях нормативно-правових актів.

Завдання, вправи, тести

Тестові завдання

1. До соціальних норм належать:
 - а) правові;
 - б) моральні;
 - в) корпоративні;
 - г) усі перелічені.
2. Метод правового регулювання характеризує:
 - а) систему принципів права;

- б) способи юридичного впливу на учасників суспільних відносин;
- в) систему законодавства;
- г) структуру норми права.

3. Класична структура норми права включає:

- а) гіпотезу і диспозицію;
- б) диспозицію і санкцію;
- в) гіпотезу, диспозицію і санкцію;
- г) гіпотезу і санкцію.

4. До способів викладення норм права належать:

- а) прямий;
- б) відсильний;
- в) бланкетний;
- г) усі перелічені.

5. До спеціалізованих норм права належать:

- а) норми-принципи;
- б) норми-дефініції;
- в) колізійні норми;
- г) усі перелічені.

Практичні завдання

1. Порівняйте право, мораль, звичай і корпоративні норми за суб'єктом встановлення, способом забезпечення, сферою дії та формою вираження.

2. Проаналізуйте статтю нормативно-правового акта та визначте її гіпотезу, диспозицію і санкцію.

3. Визначте спосіб викладення норми права у запропонованій статті закону.

4. Поясніть, як принцип верховенства права впливає на ефективність правового регулювання. ¹⁶

5. Проаналізуйте ситуацію, коли норма моралі суперечить нормі права. Запропонуйте можливі шляхи вирішення такого конфлікту.

Знати та вміти пояснювати зміст основних понять і категорій

соціальне регулювання; нормативне та індивідуальне регулювання; соціальні норми; технічні норми; техніко-юридичні норми; норми моралі; корпоративні норми; релігійні норми; політичні норми; правове регулювання; правовий вплив; предмет, метод, сфера та межі правового регулювання; імперативний і диспозитивний метод правового регулювання; рекомендаційний, заохочувальний і субсидіарний метод; засоби, способи, типи та режими правового регулювання; механізм правового регулювання; елементи та стадії механізму правового регулювання; ефективність правового регулювання; дозволи, заборони, зобов'язання, заохочення, рекомендації, пільги, правові стимули та правові обмеження; норма права; ознаки норми права; структура

норми права; гіпотеза, диспозиція, санкція та їх види; класичні та спеціалізовані норми права; імперативні та диспозитивні норми; матеріальні та процесуальні норми; регулятивні та охоронні норми; норми-принципи; норми-дефініції; норми-декларації; оперативні та колізійні норми; норми-презумпції; норми-фікції; нормативний припис; способи викладення норм права у статтях нормативно-правових актів (прямий, відсильний, бланкетний); верховенство права; юридична визначеність; пропорційність; ефективність правового регулювання.

Заняття 3. Правовідносини

План

1. Поняття, ознаки та види правовідносин.
2. Склад (структура) правовідносин.
3. Суб'єкти правовідносин. Правосуб'єктність: поняття, структура та види. Правовий статус особи.
4. Об'єкти правовідносин: поняття, види та сучасні наукові підходи.
5. Зміст правовідносин: суб'єктивні права, юридичні обов'язки та законні інтереси.
6. Юридичні факти: поняття, ознаки, види та юридичні склади.
7. Правові презумпції, юридичні фікції, аксіоми та преюдиції у механізмі правового регулювання.
8. Цифрові правовідносини: поняття, особливості та види.
9. Правовідносини у сфері електронного урядування та цифрових послуг.
10. Правовий статус особи в умовах розвитку інформаційного суспільства.
11. Вплив міжнародного та європейського права на систему правовідносин України.

Теми рефератів

1. Правовідносини як різновид суспільних відносин.
1. Правосуб'єктність фізичних та юридичних осіб: сучасні підходи.
2. Правовий статус особи в Україні: поняття, структура та гарантії реалізації.
3. Суб'єктивне право та законний інтерес: співвідношення понять.
4. Об'єкти правовідносин: сучасні наукові концепції.
5. Юридичні факти та їх роль у виникненні, зміні та припиненні правовідносин.
6. Правові презумпції та юридичні фікції у сучасному законодавстві України.
7. Публічні та приватноправові відносини: порівняльна характеристика.
8. Конституційні правовідносини в умовах сучасного розвитку України.
9. Вплив цифровізації на розвиток правовідносин.
10. Правовідносини у сфері електронного урядування та цифрових послуг.
11. Практика Європейського суду з прав людини щодо захисту суб'єктивних прав.
12. Правовідносини в умовах цифрової трансформації суспільства.
13. Особливості електронних правовідносин в Україні.
14. Правовий статус людини і громадянина в умовах європейської інтеграції

України.

15. Вплив практики Європейського суду з прав людини на розвиток правовідносин в Україні.
16. Правосуб'єктність штучного інтелекту: сучасні дискусії та перспективи.
17. Особливості правовідносин у період воєнного стану.
18. Захист персональних даних як сучасний вид правовідносин.
19. Електронна ідентифікація особи як елемент сучасної правосуб'єктності

Методичні рекомендації

Під час підготовки до заняття рекомендується використовувати Конституцію України, чинне законодавство, практику Конституційного Суду України, Верховного Суду та Європейського суду з прав людини.

Розглядаючи поняття правовідносин, необхідно визначити їх місце серед інших суспільних відносин, охарактеризувати ознаки, структуру та основні види, використовуючи приклади з різних галузей права.

Під час аналізу складу правовідносин слід охарактеризувати їх основні елементи: суб'єктів, об'єкти та зміст, а також показати взаємозв'язок між ними.

При вивченні суб'єктів правовідносин необхідно розкрити поняття правосуб'єктності, її елементи (правоздатність, дієздатність, деліктоздатність), визначити особливості правового статусу фізичних осіб, юридичних осіб, держави та інших суб'єктів права.

Характеризуючи об'єкти правовідносин, необхідно проаналізувати сучасні наукові концепції (моністичну та плюралістичну), визначити основні види об'єктів та навести приклади.

При розгляді змісту правовідносин необхідно розмежувати юридичний і фактичний зміст, охарактеризувати суб'єктивне право, юридичний обов'язок та законний інтерес.

Розкриваючи питання юридичних фактів, необхідно визначити їх поняття, ознаки, функції та класифікацію, приділити увагу юридичним подіям, діям, юридичним складам, а також правоутворюючим, правозмінюючим і правоприпиняючим юридичним фактам.

Окрему увагу слід приділити правовим презумпціям, юридичним фікціям, аксіомам і преюдиціям, визначивши їх значення для правотворчості та правозастосування.

При розгляді поняття правовідносин необхідно враховувати сучасні трансформації суспільства, пов'язані з цифровізацією, розвитком електронних сервісів, появою нових форм взаємодії особи, держави та бізнесу. Особливу увагу слід приділити питанням електронних правовідносин, цифрових прав, захисту персональних даних та правового статусу особи в інформаційному середовищі.

Завдання для самостійної роботи

1. Визначте поняття та ознаки правовідносин.
2. Охарактеризуйте основні види правовідносин.

3. Хто може бути суб'єктом правовідносин?
4. У чому полягає відмінність між правоздатністю, дієздатністю та деліктоздатністю?
5. Розкрийте структуру правового статусу особи.
6. Які сучасні підходи існують до визначення об'єкта правовідносин?
7. Що становить зміст правовідносин?
8. Дайте визначення юридичного факту та наведіть приклади різних його видів.
9. Поясніть відмінність між юридичними подіями та юридичними діями.
10. Яке значення мають юридичні презумпції, фікції та преюдиції у правозастосуванні?
11. Чи можуть існувати правовідносини без прямої участі людини? Наведіть приклади.
12. Які особливості мають правовідносини у цифровому середовищі?
13. Як змінюється поняття правосуб'єктності в умовах розвитку штучного інтелекту?
14. Які права людини можуть бути реалізовані через електронні державні сервіси?
15. Які особливості правового статусу внутрішньо переміщених осіб в Україні?
16. ☐ Яке значення мають рішення ЄСПЛ для розвитку правовідносин в Україні?

Завдання, вправи, тести

Тестові завдання

1. Правовідносини — це:

- а) будь-які суспільні відносини;
- б) суспільні відносини, врегульовані нормами права;
- в) моральні відносини;
- г) економічні відносини.

2. Правоздатність — це:

- а) здатність особи своїми діями набувати права та обов'язки;
- б) здатність мати права та юридичні обов'язки;
- в) здатність нести юридичну відповідальність;
- г) здатність укладати договори.

3. До елементів складу правовідносин належать:

- а) суб'єкт, об'єкт, зміст;
- б) гіпотеза, диспозиція, санкція;
- в) правотворчість і правозастосування;
- г) законність і правопорядок.

4. Юридичні факти — це:

- а) факти, що мають суспільне значення;
- б) життєві обставини, з якими норма права пов'язує виникнення, зміну

або припинення правовідносин;

- в) будь-які дії людини;
- г) лише правопорушення.

5. До юридичних фактів-подій належить:

- а) укладення договору;
- б) народження людини;
- в) подання позову;
- г) видання наказу.

Практичні завдання

1. Визначте елементи складу правовідносин у запропонованій правовій ситуації.
2. Порівняйте правоздатність, дієздатність та деліктоздатність, оформивши результати у вигляді таблиці.
3. Наведіть приклади абсолютних і відносних правовідносин.
4. Визначте вид юридичного факту в кожній із запропонованих ситуацій та поясніть його юридичне значення.
5. Проаналізуйте рішення суду та визначте, які юридичні факти стали підставою виникнення, зміни або припинення відповідних правовідносин.

Ситуаційні задачі:

1. Цифрові правовідносини

Громадянин отримав адміністративну послугу через державний електронний портал. Визначте:

- хто є суб'єктами правовідносин;
- який об'єкт правовідносин;
- який юридичний факт став підставою виникнення правовідносин.

2. Захист персональних даних

Компанія використала персональні дані клієнта без його згоди.

Визначити: 20

- вид правовідносин;
- суб'єктів;
- юридичний факт;
- можливі способи захисту права.

3. Воєнний стан

Особа отримала відмову у реалізації певного права через обмеження, встановлені законодавством у період воєнного стану.

Проаналізувати:

- чи виникли правовідносини;
- які суб'єктивні права та юридичні обов'язки виникли;
- чи є обмеження правомірним.

Знати та вміти пояснювати зміст основних понять і категорій

правовідносини; суспільні відносини; ознаки та види правовідносин; склад правовідносин; суб'єкт правовідносин; фізична особа; юридична особа; держава; територіальна громада; орган державної влади; орган місцевого самоврядування; правосуб'єктність; правоздатність; дієздатність; деліктоздатність; правочиноздатність; компетенція; правовий статус особи; загальний, спеціальний та індивідуальний правовий статус; законний інтерес; об'єкт правовідносин; моністична та плюралістична концепції об'єкта правовідносин; юридичний і фактичний зміст правовідносин; суб'єктивне право; юридичний обов'язок; правомочність; юридичний факт; юридичні події; юридичні дії; юридичні акти; юридичні вчинки; правомірна та неправомірна поведінка; злочини; проступки; правоутворюючі, правозмінюючі та правоприпиняючі юридичні факти; прості та складні юридичні факти; юридичний склад; правова презумпція; юридична фікція; правова аксіома; правова преюдиція; цифрові правовідносини; електронна ідентифікація; цифрові права особи.

Заняття 4. Правосвідомість, правова культура та правове виховання

План

1. Поняття, структура та функції правосвідомості. Взаємодія правосвідомості і права.
2. Види правосвідомості та критерії її класифікації.
3. Деформації правосвідомості: поняття, види та шляхи подолання. Правовий нігілізм і правовий ідеалізм.
4. Правова культура: поняття, ознаки, структура та функції.
5. Правова культура особи, суспільства і професійних спільнот. Правова соціалізація.
6. Правове виховання: поняття, принципи, форми, методи та засоби.
7. Механізм реалізації правового виховання в сучасному демократичному суспільстві.
8. Правосвідомість в умовах інформаційного суспільства.
9. Вплив соціальних мереж на формування правової культури.
10. Інформаційна безпека та правова культура громадян.
11. Правова культура в умовах війни та післявоєнного відновлення.
12. Європейські правові цінності як фактор розвитку правосвідомості України.

Теми рефератів

1. Правосвідомість та її роль у механізмі правового регулювання.
2. Правова культура особи: поняття, структура та сучасні тенденції розвитку.
3. Правова культура українського суспільства в умовах європейської інтеграції.
4. Правовий нігілізм: причини виникнення та шляхи подолання.
5. Правовий ідеалізм та його вплив на розвиток правової системи.
6. Правове виховання як засіб формування правової держави.
7. Правова освіта і правопросвітницька діяльність в Україні.

8. Роль засобів масової інформації та соціальних мереж у формуванні правосвідомості.
9. Професійна правосвідомість юриста та стандарти юридичної етики.
10. Вплив цифрових технологій на формування правової культури.
11. Правова культура як чинник забезпечення верховенства права.
12. Практика Європейського суду з прав людини як чинник формування сучасної правової культури.
13. Соціальні мережі як фактор формування сучасної правосвідомості.
14. Дезінформація та її вплив на правову культуру суспільства.
15. Правова культура громадянина цифрової держави.
16. Формування правової культури молоді в Україні.
17. Правосвідомість суспільства в умовах воєнного стану.
18. Європейські стандарти правової культури та їх вплив на Україну.

Методичні рекомендації

Під час підготовки до заняття здобувачам вищої освіти рекомендується використовувати Конституцію України, чинне законодавство, практику Конституційного Суду України, Верховного Суду, Європейського суду з прав людини, а також сучасні наукові дослідження у сфері теорії держави і права.

Розкриваючи поняття правосвідомості, необхідно визначити її місце у системі правового життя суспільства, охарактеризувати структуру (правову психологію, правову ідеологію та поведінковий компонент), функції та взаємозв'язок із правотворчістю, правореалізацією і правозастосуванням.

Під час аналізу видів правосвідомості необхідно здійснити її класифікацію за суб'єктами, рівнем професійної підготовки та глибиною відображення правової дійсності, визначивши особливості індивідуальної, групової, суспільної, професійної та наукової правосвідомості.

Розглядаючи деформації правосвідомості, необхідно охарактеризувати правовий нігілізм, правовий ідеалізм, правовий інфантилізм, правовий дилетантизм та інші прояви деформації правової свідомості, визначити причини їх виникнення та сучасні способи подолання.

При характеристиці правової культури слід розкрити її поняття, структуру, функції та значення для розвитку демократичної, соціальної і правової держави. Особливу увагу рекомендується приділити ролі правової культури у забезпеченні верховенства права, прав людини та розвитку громадянського суспільства.

Під час вивчення видів правової культури необхідно охарактеризувати правову культуру особи, суспільства та професійних спільнот, розкрити поняття правової соціалізації, правового менталітету та правової поведінки.

Розглядаючи правове виховання, необхідно визначити його мету, принципи, форми, методи та засоби, охарактеризувати роль правової освіти, правового інформування, правопросвітницької діяльності, самоосвіти та сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у формуванні високого рівня правової культури.

Окрему увагу доцільно приділити механізму правового виховання, його

структурним елементам та ролі держави, закладів освіти, інститутів громадянського суспільства, засобів масової інформації та цифрових платформ у формуванні правосвідомості населення.

Завдання для самостійної роботи

1. Визначте поняття, структуру та функції правосвідомості.
2. Охарактеризуйте основні види правосвідомості.
3. Які причини виникнення правового нігілізму та інших деформацій правосвідомості?
4. У чому полягає взаємозв'язок правосвідомості та правової культури?
5. Які показники характеризують рівень правової культури особи та суспільства?
6. Визначте поняття та основні функції правового виховання.
7. Охарактеризуйте сучасні форми і методи правового виховання.
8. Яку роль відіграють цифрові технології та соціальні мережі у формуванні правової культури?
9. Яке значення має правова освіта для формування громадянського суспільства?
10. Поясніть роль професійної правосвідомості у діяльності юриста.
11. Як цифрові медіа впливають на рівень правосвідомості?
12. Чи може низька правова культура бути причиною правопорушень?
13. Яку роль відіграє медіаграмотність у формуванні правової культури?
14. Як формується правова культура державного службовця?

Завдання, вправи, тести

Тестові завдання

1. Правосвідомість — це:
 - а) сукупність правових норм;
 - б) система правових знань, оцінок, переконань і ставлення до права;
 - в) система державних органів;
 - г) правова поведінка.

23

2. До структури правосвідомості належать:

- а) правова психологія;
- б) правова ідеологія;
- в) поведінковий компонент;
- г) усі перелічені.

3. Правовий нігілізм — це:

- а) перебільшення ролі права;
- б) негативне або зневажливе ставлення до права;
- в) повага до права;
- г) форма правотворчості.

4. Правова культура охоплює:

- а) лише знання законодавства;
- б) рівень розвитку правового життя суспільства, правосвідомості та правової діяльності;
- в) лише юридичну освіту;
- г) тільки діяльність судів.

5. Основною метою правового виховання є:

- а) забезпечення юридичної відповідальності;
- б) формування високого рівня правової свідомості, правової культури та правомірної поведінки;
- в) прийняття нормативно-правових актів;
- г) здійснення правосуддя.

Практичні завдання

1. Порівняйте правову психологію і правову ідеологію за основними критеріями.
2. Наведіть приклади проявів правового нігілізму та правового ідеалізму в сучасному суспільстві.
3. Проаналізуйте чинники, що впливають на формування правової культури студентської молоді.
4. Запропонуйте комплекс заходів щодо підвищення рівня правової культури населення України.
5. Проаналізуйте роль цифрових медіа у формуванні правосвідомості та правової культури громадян.

Знати та вміти пояснювати зміст основних понять і категорій

правосвідомість; структура правосвідомості; функції правосвідомості; правова психологія; правова ідеологія; поведінковий компонент правосвідомості; буденна, професійна та наукова правосвідомість; індивідуальна, групова та суспільна правосвідомість; праворозуміння; деформація правосвідомості; правовий нігілізм; правовий ідеалізм; правовий інфантилізм; правовий дилетантизм; правова демагогія; правова культура; функції правової культури; правова культура особи; правова культура суспільства; професійна правова культура; правова соціалізація; правовий менталітет; правова поведінка; правова орієнтація; правова субкультура; правова контркультура; правове виховання; правова освіта; правопросвітницька діяльність; правове інформування; правовий всеобуч; самовиховання; принципи, форми, методи та засоби правового виховання; механізм правового виховання; правова вихованість; верховенство права; права людини; громадянське суспільство; правова держава; юридична етика; професійна етика юриста; цифрова правова культура; цифрова грамотність; медіаграмотність; інформаційна культура; правова комунікація.

Заняття 5. Джерела права. Правотворчість. Система права та система законодавства

План

1. Поняття, ознаки та класифікація джерел (форм) права. Співвідношення понять «джерело права» і «форма права».
2. Нормативно-правовий акт як основне джерело права: поняття, ознаки та види.
3. Закони і підзаконні нормативно-правові акти: юридична природа, ієрархія та співвідношення.
4. Дія нормативно-правових актів у часі, просторі та за колом осіб.
5. Правовий прецедент і судова практика в сучасній правовій системі України.
6. Правовий звичай, нормативно-правовий договір, правова доктрина та загальні принципи права як джерела права.
7. Правотворчість: поняття, принципи, функції та види. Співвідношення правотворчості, нормотворчості та законотворчості.
8. Правотворчий процес: стадії, суб'єкти та сучасні тенденції розвитку.
9. Законодавчий процес в Україні.
10. Юридична (нормотворча) техніка та її значення для забезпечення якості законодавства.
11. Поняття, структура та елементи системи права.
12. Галузі, підгалузі та інститути права.
13. Приватне і публічне право. Матеріальне і процесуальне право.
14. Система законодавства та її співвідношення із системою права.
15. Систематизація законодавства: поняття, форми та сучасні напрями розвитку.
16. Європейські стандарти як джерело розвитку українського права.
17. Практика ЄСПЛ як орієнтир правозастосування.
18. Електронні нормативно-правові акти.
19. Цифровізація законодавчого процесу.
20. Правотворчість в умовах воєнного стану.

25

Теми рефератів

1. Джерела права: сучасні теоретичні підходи.
2. Закон як основне джерело права в Україні.
3. Нормативно-правові акти в системі джерел права.
4. Правовий прецедент у сучасних правових системах.
5. Судова практика Верховного Суду як чинник розвитку права.
6. Практика Конституційного Суду України та її значення для розвитку національного права.
7. Практика Європейського суду з прав людини як джерело права в Україні.
1. Правова доктрина та її роль у правотворчості й правозастосуванні.
2. Нормативно-правовий договір у національному та міжнародному праві.
3. Правовий звичай у сучасних правових системах.
4. Правотворчість в умовах цифрової трансформації держави.
5. Законодавчий процес в Україні: сучасні проблеми та перспективи

вдосконалення.

6. Закон України «Про правотворчу діяльність» та його значення для розвитку правової системи.
7. Юридична техніка як чинник якості законодавства.
8. Проблеми систематизації законодавства України.
9. Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу.
10. Система права та система законодавства: співвідношення.
11. Публічне і приватне право в умовах розвитку сучасної правової держави.
12. Галузі права України: сучасні тенденції розвитку.
13. Кодифікація законодавства як засіб забезпечення його ефективності.
14. Практика Європейського суду з прав людини як джерело права України.
15. Цифровізація правотворчого процесу.
16. Електронне законодавство: проблеми та перспективи.
17. Якість законодавства України: сучасні проблеми.
18. Законодавчий процес Верховної Ради України в умовах євроінтеграції.
19. Правотворчість в умовах надзвичайних правових режимів.

Методичні рекомендації

Під час підготовки до заняття необхідно використовувати Конституцію України, чинне законодавство, Закон України «Про правотворчу діяльність», рішення Конституційного Суду України, практику Верховного Суду, практику Європейського суду з прав людини та сучасні наукові дослідження.

Розкриваючи поняття джерел (форм) права, слід визначити їх місце у правовій системі, охарактеризувати основні види джерел права, встановити співвідношення понять «джерело права» і «форма права», проаналізувати сучасні наукові підходи до їх розуміння.

Під час характеристики нормативно-правового акта необхідно визначити його ознаки, структуру, види, місце у системі джерел права, а також проаналізувати співвідношення законів і підзаконних нормативно-правових актів відповідно до принципу верховенства Конституції України.

Особливу увагу ~~до~~ рекомендується приділити питанням дії нормативно-правових актів у часі, просторі та за колом осіб, принципам незворотності дії законів у часі та особливостям застосування нормативно-правових актів під час воєнного стану.

Розглядаючи альтернативні джерела права, необхідно охарактеризувати правовий прецедент, судову практику, правовий звичай, нормативно-правовий договір, правову доктрину та загальні принципи права, визначити їх місце у правовій системі України та практиці правозастосування.

Під час аналізу правотворчості слід розкрити її поняття, принципи, функції, види та стадії правотворчого процесу, визначити особливості законодавчого процесу в Україні та сучасні напрями його цифровізації.

Окрему увагу необхідно приділити юридичній техніці, вимогам до якості нормативно-правових актів, юридичній термінології, юридичним конструкціям, правилам законодавчої техніки та сучасним стандартам підготовки нормативно-правових актів.

При характеристиці системи права необхідно розкрити її структуру, критерії поділу на галузі та інститути права, визначити співвідношення системи права із системою законодавства, а також пояснити значення систематизації законодавства для забезпечення стабільності та ефективності правового регулювання.

Завдання для самостійної роботи

1. Розкрийте поняття та ознаки джерел (форм) права.
2. Поясніть співвідношення понять «форма права» та «джерело права».
3. Охарактеризуйте види нормативно-правових актів.
4. У чому полягають відмінності між законом і підзаконним нормативно-правовим актом?
5. Поясніть особливості дії нормативно-правових актів у часі, просторі та за колом осіб.
6. Яке місце займає судова практика у правовій системі України?
7. Охарактеризуйте сучасне значення правового прецеденту.
8. Поясніть співвідношення правотворчості, нормотворчості та законотворчості.
9. Назвіть основні принципи правотворчої діяльності.
10. Визначте стадії законодавчого процесу в Україні.
11. Які вимоги ставляться до юридичної техніки?
12. Що становить систему права?
13. За якими критеріями формуються галузі права?
14. У чому полягає різниця між публічним і приватним правом?
15. Поясніть співвідношення системи права та системи законодавства.
16. Які форми систематизації законодавства застосовуються в Україні?
17. У чому полягає значення кодифікації законодавства?
18. Які сучасні виклики впливають на розвиток правотворчості в Україні?

Завдання, вправи, тести

Тестові завдання

1. Основним джерелом права в Україні є:

- а) судовий прецедент;
- б) нормативно-правовий акт;
- в) правовий звичай;
- г) релігійний текст.

2. Найвищу юридичну силу має:

- а) закон;
- б) постанова Кабінету Міністрів України;
- в) Конституція України;
- г) указ Президента України.

3. Закон України набирає чинності:

- а) з дня прийняття;

- б) у порядку, визначеному Конституцією України та самим законом;
- в) через десять днів після голосування;
- г) після підписання Головою Верховної Ради України.

4. До принципів правотворчості належать:

- а) законність;
- б) науковість;
- в) професіоналізм;
- г) усі відповіді правильні.

5. Основними формами систематизації законодавства є:

- а) інкорпорація;
- б) консолідація;
- в) кодифікація;
- г) усі відповіді правильні.

Практичні завдання

1. Побудуйте схему системи джерел права України.
1. Порівняйте закон і підзаконний нормативно-правовий акт за юридичною силою, порядком прийняття та сферою дії.
2. Наведіть приклади використання практики Конституційного Суду України, Верховного Суду та Європейського суду з прав людини під час застосування норм права.
3. Проаналізуйте сучасні проблеми правотворчої діяльності в Україні та запропонуйте шляхи їх вирішення.
4. Складіть порівняльну таблицю «Система права — система законодавства».
5. Проаналізуйте роль правових позицій Конституційного Суду України у розвитку законодавства.
6. Порівняйте нормативно-правовий акт та цифровий нормативний документ.
7. Визначити переваги та ризики використання штучного інтелекту у правотворчості.

28

Знати та вміти пояснювати зміст основних понять і категорій

Джерела права: джерело права, форма права, зовнішня і внутрішня форма права, нормативно-правовий акт, закон, Конституція України, підзаконний нормативно-правовий акт, правовий звичай, правовий прецедент, судова практика, нормативно-правовий договір, міжнародний договір, правова доктрина, загальні принципи права, релігійно-правовий текст, дія нормативно-правового акта у часі, просторі та за колом осіб.

Правотворчість: правотворчість, нормотворчість, законотворчість, правотворчий процес, законодавчий процес, принципи правотворчості, функції правотворчості, суб'єкти правотворчості, законодавча ініціатива, законопроект, юридична техніка, законодавча техніка, юридична конструкція, юридична термінологія, правотворча помилка, цифровізація правотворчої діяльності.

Система права: система права, система законодавства, правова система, галузь права, підгалузь права, інститут права, субінститут права, предмет правового регулювання, метод правового регулювання, матеріальне право, процесуальне право, приватне право, публічне право, кодифікація, інкорпорація, консолідація, гармонізація законодавства, адаптація законодавства до права Європейського Союзу.

Заняття 6. Реалізація права. Застосування права. Тлумачення права

План

1. Поняття, сутність та форми реалізації права.
2. Застосування права як особлива форма реалізації правових норм.
3. Стадії застосування правових норм.
4. Правозастосовний акт: поняття, ознаки, структура та види.
 1. Прогалини у праві та сучасні способи їх подолання. Аналогія закону та аналогія права.
 2. Колізії у праві та правила їх подолання.
 3. Електронне правосуддя як форма реалізації права.
 4. Особливості застосування права в умовах воєнного стану.
5. Поняття тлумачення права та його значення у правотворчій і правозастосовній діяльності.
6. Способи тлумачення правових норм.
7. Види тлумачення права та їх сучасна класифікація.
8. Інтерпретаційні акти: поняття, ознаки та види.
9. Судове тлумачення права та роль правових позицій судів у забезпеченні єдності правозастосовної практики.
10. Використання судової практики при тлумаченні норм права.
11. Алгоритмічне правозастосування та штучний інтелект у юридичній діяльності.

29

Теми рефератів

1. Реалізація права в умовах розвитку сучасної правової держави.
2. Правозастосування як форма реалізації права: сучасні проблеми теорії та практики.
3. Роль судової практики у забезпеченні єдності застосування законодавства України.
4. Правозастосовний акт: сучасні вимоги до змісту та форми.
5. Електронне правосуддя та цифровізація правозастосовної діяльності в Україні.
6. Прогалини у праві: причини виникнення та сучасні способи подолання.
7. Аналогія права та аналогія закону в судовій практиці України.
8. Юридичні колізії в умовах реформування законодавства України.
9. Колізії між національним та міжнародним правом: проблеми

співвідношення.

10. Тлумачення права як засіб забезпечення верховенства права.
11. Судове тлумачення права: роль Верховного Суду України.
12. Конституційне тлумачення як форма забезпечення стабільності правової системи.
13. Практика Європейського суду з прав людини та її значення для тлумачення права України.
14. Сучасні способи тлумачення правових норм: порівняльно-правовий аналіз.
15. Правова визначеність як принцип тлумачення права.
16. Інтерпретаційні акти в системі джерел сучасного права.

Методичні рекомендації

Під час опрацювання теми необхідно сформулювати цілісне уявлення про реалізацію права як завершальний етап механізму правового регулювання, у процесі якого приписи правових норм втілюються у фактичній поведінці суб'єктів права. Важливо з'ясувати сутність реалізації права, її значення для забезпечення законності, правопорядку та ефективного функціонування правової системи. Доцільно розмежувати поняття реалізації права, правомірної поведінки, здійснення суб'єктивних прав і виконання юридичних обов'язків, а також охарактеризувати основні форми реалізації норм права: дотримання, виконання, використання та застосування.

Особливу увагу слід приділити застосуванню права як специфічній формі реалізації правових норм, яка здійснюється компетентними органами та посадовими особами у випадках, коли для виникнення, зміни або припинення конкретних правовідносин необхідне прийняття індивідуального юридичного рішення. Необхідно визначити ознаки правозастосовної діяльності, її принципи та вимоги, зокрема законність, обґрунтованість, справедливість, пропорційність, мотивованість і правову визначеність. Доцільно проаналізувати сучасне значення судової практики, правових позицій Верховного Суду та практики Європейського суду з прав людини для забезпечення однакового застосування законодавства.

У процесі вивчення теми необхідно охарактеризувати основні стадії правозастосовної діяльності, починаючи від встановлення фактичних обставин справи та юридичної кваліфікації до прийняття й оформлення правозастосовного рішення та забезпечення його виконання. Важливо звернути увагу на значення доказування, оцінки доказів, юридичної аргументації та належного мотивування рішень як необхідних елементів сучасного правозастосування.

Потребує окремого аналізу правозастосовний акт як індивідуальний юридичний акт компетентного суб'єкта, що приймається для вирішення конкретної юридичної справи. Необхідно визначити його характерні ознаки, структуру та види, а також провести порівняльний аналіз правозастосовних і нормативно-правових актів. Особливу увагу слід приділити сучасним вимогам до юридичних рішень, серед яких мотивованість, відкритість, зрозумілість, доступність і відповідність стандартам справедливого судочинства.

Вивчаючи питання прогалин у праві, необхідно з'ясувати причини їх виникнення, пов'язані з розвитком суспільних відносин, цифровізацією, появою нових технологій, недосконалістю законодавства та динамікою правового регулювання. Доцільно охарактеризувати основні способи подолання прогалин, зокрема аналогію закону, аналогію права та субсидіарне застосування правових норм, звернувши увагу на межі їх використання в окремих галузях права.

Важливим напрямом опрацювання теми є дослідження юридичних колізій, причин їх виникнення та способів подолання. Необхідно визначити основні види колізій, проаналізувати правила їх вирішення, що ґрунтуються на принципах юридичної сили нормативних актів, хронології їх прийняття, співвідношення загальних і спеціальних норм, а також ролі судового тлумачення та конституційного контролю. Доцільно звернути увагу на сучасні колізії, які виникають у процесі гармонізації національного законодавства з міжнародним та європейським правом.

Особливе місце у вивченні теми займає тлумачення права як необхідна умова правильного розуміння та застосування правових норм. Необхідно визначити його сутність, значення та функції, охарактеризувати основні способи тлумачення — граматичний, логічний, системний, історико-правовий, спеціально-юридичний, телеологічний і порівняльно-правовий. Доцільно проаналізувати класифікацію видів тлумачення за суб'єктами, юридичним значенням і обсягом, а також розкрити роль офіційного судового тлумачення у забезпеченні єдності правозастосовної практики.

Окрему увагу необхідно приділити інтерпретаційним актам як засобу офіційного роз'яснення змісту правових норм. Важливо визначити їх поняття, ознаки, види та юридичне значення, проаналізувати роль актів Конституційного Суду України, правових позицій Верховного Суду та практики Європейського суду з прав людини у формуванні сучасної системи правового тлумачення та забезпеченні принципів верховенства права, правової визначеності й єдності судової практики.

Під час підготовки до заняття доцільно використовувати положення Конституції України, чинного законодавства, рішення Конституційного Суду України, практику Верховного Суду та Європейського суду з прав людини, а також аналізувати сучасні тенденції розвитку правозастосовної діяльності в умовах цифровізації, електронного судочинства та європейської інтеграції України.

Завдання для самостійної роботи

1. Розкрийте поняття реалізації права та визначте її значення у механізмі правового регулювання суспільних відносин.
2. Охарактеризуйте основні форми реалізації норм права. Наведіть приклади дотримання, виконання, використання та застосування права у сучасній юридичній практиці.
3. Визначте особливості застосування права як спеціальної форми реалізації правових норм. Які суб'єкти мають право здійснювати правозастосовну

діяльність?

4. Охарактеризуйте основні стадії процесу застосування правових норм та поясніть їх значення для прийняття законного й обґрунтованого рішення.
5. Розкрийте поняття правозастосовного акта. Які його основні ознаки, структура та види?
6. Поясніть причини виникнення прогалин у праві в умовах розвитку сучасних суспільних відносин.
7. У чому полягає відмінність між аналогією закону, аналогією права та субсидіарним застосуванням норм права?
8. Розкрийте поняття юридичної колізії. Які види правових колізій існують та які способи їх подолання застосовуються у сучасній юридичній практиці?
9. Визначте роль тлумачення права у забезпеченні правильного та однакового застосування правових норм.
10. Охарактеризуйте основні способи тлумачення права та визначте їх значення для діяльності судів і правоохоронних органів.
11. Розкрийте відмінності між офіційним та неофіційним тлумаченням права.
12. Охарактеризуйте види тлумачення права за обсягом: буквальне, розширене та обмежувальне.
13. Що таке інтерпретаційні акти? Визначте їх місце у сучасній правовій системі України.
14. Проаналізуйте значення правових позицій Верховного Суду та рішень Конституційного Суду України для розвитку практики застосування права.
15. Поясніть роль цифровізації, електронного судочинства та інформаційних технологій у сучасному процесі реалізації та застосування права.

Завдання, вправи, тести

1. Реалізація права — це:

- а) діяльність органів державної влади щодо створення нормативно-правових актів;
- б) процес втілення³² приписів правових норм у правомірній поведінці суб'єктів права;
- в) діяльність судів щодо вирішення юридичних спорів;
- г) процес прийняття законів державними органами.

2. До основних форм реалізації права належать:

- а) письмова, усна, конклюдентна;
- б) дотримання, виконання, використання, застосування;
- в) створення, зміна та припинення правових норм;
- г) контроль, нагляд, управління.

3. Застосування права характеризується такими ознаками:

- а) здійснюється лише громадянами у повсякденному житті;
- б) має владний, індивідуальний та процесуальний характер;
- в) не потребує юридичного оформлення;

г) здійснюється виключно у сфері приватних відносин.

4. До основних стадій застосування правових норм належать:

- а) встановлення фактичних обставин справи, юридична кваліфікація, прийняття рішення;
- б) створення правової норми, її опублікування та скасування;
- в) укладення договору та виконання його умов;
- г) роз'яснення правових норм громадянам.

5. Правозастосовний акт — це:

- а) нормативний акт, що встановлює загальні правила поведінки;
- б) офіційне рішення компетентного суб'єкта щодо конкретної юридичної справи;
- в) будь-який документ, складений громадянином;
- г) міжнародний договір.

6. Способами подолання прогалин у праві є:

- а) аналогія закону та аналогія права;
- б) ігнорування правової проблеми;
- в) відмова від розгляду юридичної справи;
- г) застосування лише моральних норм.

7. Колізія у праві — це:

- а) відсутність будь-яких правових норм;
- б) суперечність між правовими нормами або нормативно-правовими актами;
- в) порушення правил юридичної техніки;
- г) процес прийняття нового закону.

8. Принцип «lex posterior derogat priori» означає:

- а) спеціальна норма має перевагу над загальною;
- б) акт вищої юридичної сили має перевагу;
- в) пізніший нормативний акт скасовує дію попереднього;
- г) міжнародне право завжди має перевагу.

9. До способів тлумачення права належать:

- а) граматичний, логічний, системний, історико-правовий, спеціально-юридичний;
- б) економічний, політичний, соціальний;
- в) адміністративний, кримінальний, цивільний;
- г) законодавчий, виконавчий, судовий.

10. Офіційне тлумачення права здійснюється:

- а) будь-якими громадянами;
- б) засобами масової інформації;

- в) уповноваженими державними органами або посадовими особами;
- г) виключно науковцями.

Практичні завдання

1. Проведіть порівняльний аналіз аналогії закону та аналогії права. Визначте умови їх застосування у сучасній судовій практиці України.
2. Складіть схему «Стадії застосування правових норм» та поясніть значення кожної стадії.
3. Проаналізуйте відмінності між нормативно-правовим актом та правозастосовним актом.
4. Визначте способи подолання юридичних колізій та наведіть приклади їх застосування у правовій системі України.
5. Проведіть порівняльну характеристику способів тлумачення права.
6. Проаналізуйте роль судового тлумачення у формуванні єдності судової практики.
7. Сформулюйте приклад правової ситуації, у якій виникла прогалина у праві, та запропонуйте спосіб її подолання.
8. Проаналізуйте значення принципів верховенства права, правової визначеності та пропорційності у процесі тлумачення права.

Перелік понять, які здобувач освіти повинен вміти визначати та застосовувати

Реалізація права; реалізація норм права; форми реалізації права; дотримання права; виконання права; використання права; застосування права; правозастосовна діяльність; суб'єкти правозастосування; підстави застосування права; стадії застосування правових норм; юридична кваліфікація; правозастосовне рішення; правозастосовний акт; структура правозастосовного акта; вимоги до застосування права; законність; обґрунтованість; мотивованість; справедливість; пропорційність; доцільність.

Прогалини у праві; види прогалин; аналогія закону; аналогія права; субсидіарне застосування норм права; міжгалузева аналогія; юридична колізія; колізії у законодавстві; ієрархічна, темпоральна, змістовна, територіальна та компетенційна колізії; способи подолання та усунення колізій.

Тлумачення права; з'ясування та роз'яснення змісту правових норм; способи тлумачення права; граматичне, логічне, системне, історико-правове, спеціально-юридичне, телеологічне та порівняльно-правове тлумачення; офіційне та неофіційне тлумачення; нормативне та казуальне тлумачення; буквальне, розширене та обмежувальне тлумачення.

Інтерпретаційні акти; акти офіційного тлумачення; судове тлумачення; правові позиції судів; юридична техніка; юридичні конструкції; юридична термінологія; правові презумпції; правові фікції; правові аксіоми; принципи правової визначеності та верховенства права.

Заняття 7

Правова поведінка. Поняття та види юридичної відповідальності

План

1. Поняття, сутність та види правової поведінки.
2. Структура правової поведінки: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона.
3. Правомірна поведінка: поняття, ознаки та сучасні підходи до класифікації.
4. Правопорушення: поняття, ознаки та соціально-правова характеристика.
5. Юридичний склад правопорушення та його елементи.
6. Види правопорушень у сучасній правовій системі України.
7. Причини правопорушень та сучасні напрями їх запобігання.
8. Поняття, ознаки та сутність юридичної відповідальності.
9. Принципи юридичної відповідальності в умовах верховенства права.
10. Мета та функції юридичної відповідальності.
11. Види юридичної відповідальності та їх характеристика.
12. Підстави юридичної відповідальності та порядок її реалізації.
13. Підстави звільнення від юридичної відповідальності та обставини, що її виключають.

Теми рефератів

1. Правова поведінка як елемент механізму правового регулювання суспільних відносин.
2. Правомірна поведінка особи в умовах розвитку правової держави.
3. Правова свідомість та правова культура як фактори формування правомірної поведінки.
4. Соціально активна правомірна поведінка громадян: сучасні тенденції розвитку.
5. Маргінальна поведінка: причини, особливості та правові наслідки.
6. Зловживання правом у сучасній юридичній практиці.
7. Правопорушення як соціально-правове явище: сучасні теоретичні підходи.
8. Склад правопорушення як юридична конструкція: проблеми теорії та практики.
9. Вина як принципова умова юридичної відповідальності.
10. Проблеми визначення меж кримінальної та адміністративної відповідальності.
11. Юридична відповідальність в умовах реалізації принципу верховенства права.
12. Позитивна та ретроспективна юридична відповідальність: сучасні концепції.
13. Принцип пропорційності як основа застосування юридичної відповідальності.
14. Юридична відповідальність держави, органів влади та посадових осіб.
15. Конституційно-правова відповідальність у системі юридичної відповідальності України.
16. Судова практика як фактор розвитку інституту юридичної

відповідальності.

- 17.Електронні докази та цифрові технології у процесі встановлення юридичної відповідальності.
- 18.Міжнародно-правова відповідальність держав у сучасних умовах.
- 19.Відповідальність за міжнародні злочини та воєнні злочини: сучасні проблеми правового регулювання.
- 20.Превентивна функція юридичної відповідальності у правовій державі.

Методичні рекомендації

Під час вивчення теми необхідно сформулювати цілісне уявлення про правову поведінку як різновид соціальної поведінки, що здійснюється відповідно до норм права та має юридичне значення. Доцільно з'ясувати її місце в механізмі правового регулювання, взаємозв'язок із правовою свідомістю, правовою культурою та рівнем правової соціалізації особи. Особливу увагу слід приділити сучасним проявам правової поведінки в умовах розвитку інформаційного суспільства, цифрових технологій та електронного врядування.

Важливим аспектом теми є аналіз структури правової поведінки, що охоплює її об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкта та суб'єктивну сторону. Необхідно охарактеризувати значення юридично значущих дій і бездіяльності, мотивів, цілей та психічного ставлення особи до власної поведінки, а також їх вплив на юридичну оцінку вчинених дій.

Особливу увагу необхідно приділити правомірній поведінці як основі функціонування правової держави та громадянського суспільства. Доцільно проаналізувати її ознаки, різновиди та чинники формування, звернувши увагу на роль правової культури, правового виховання, правосвідомості, громадянської відповідальності та активної участі особи у суспільному житті.

Під час опрацювання теми необхідно з'ясувати сутність правопорушення як юридичного факту, що породжує охоронні правовідносини та є підставою юридичної відповідальності. Важливо визначити його характерні ознаки, розкрити поняття складу правопорушення, охарактеризувати його елементи та проаналізувати значення вини, мотиву, мети, причинного зв'язку й інших обставин, що впливають на кваліфікацію протиправного діяння.

Необхідно також розглянути класифікацію правопорушень за галузями права та ступенем суспільної небезпечності, звернувши увагу на сучасний підхід до розмежування кримінальних правопорушень, адміністративних проступків, цивільно-правових, дисциплінарних, конституційно-правових та міжнародно-правових деліктів. Доцільно проаналізувати особливості класифікації кримінальних правопорушень відповідно до чинного законодавства України.

Окремого опрацювання потребують причини виникнення правопорушень та сучасні засоби їх запобігання. Доцільно проаналізувати соціальні, економічні, політичні, психологічні та правові чинники, що впливають на рівень правопорушень, а також охарактеризувати сучасні превентивні механізми, серед яких правове виховання, профілактична

діяльність державних органів, медіація, відновне правосуддя, цифрові технології моніторингу та підвищення правової обізнаності населення.

Важливе місце у вивченні теми займає юридична відповідальність як один із засобів охорони правопорядку та забезпечення реалізації правових норм. Необхідно визначити її поняття, сутність, соціальне призначення та місце в механізмі державного примусу, а також розглянути сучасні підходи до розуміння позитивної (перспективної) і негативної (ретроспективної) юридичної відповідальності.

Під час підготовки до заняття слід проаналізувати принципи юридичної відповідальності, зокрема законність, верховенство права, справедливість, гуманізм, індивідуалізацію, пропорційність, невідворотність відповідальності та відповідальність за вину. Доцільно розкрити мету й основні функції юридичної відповідальності, визначивши її роль у захисті прав людини, відновленні порушених правовідносин, попередженні правопорушень та забезпеченні стабільності правопорядку.

Необхідно також охарактеризувати основні види юридичної відповідальності, визначити підстави її настання та особливості реалізації у різних галузях права. Окрему увагу слід приділити підставам звільнення від юридичної відповідальності та обставинам, що виключають її настання, з'ясувавши їх юридичну природу та практичне значення.

Під час підготовки до заняття доцільно використовувати положення Конституції України, кодексів та інших нормативно-правових актів, рішення Конституційного Суду України, практику Верховного Суду й Європейського суду з прав людини, а також аналізувати сучасні тенденції розвитку законодавства щодо забезпечення правомірної поведінки, запобігання правопорушенням і вдосконалення механізмів юридичної відповідальності відповідно до європейських стандартів верховенства права.

Завдання для самостійної роботи

1. Розкрийте поняття правової поведінки та визначте її роль у функціонуванні правової системи.
2. Які види поведінки охоплюються поняттям «правова поведінка»?
3. Охарактеризуйте співвідношення правомірної поведінки, правопорушення та зловживання правом.
4. Які елементи складають юридичний склад правопорушення?
5. У чому полягає значення вини як обов'язкової ознаки правопорушення?
6. Які сучасні види правопорушень виділяються у національному та міжнародному праві?
7. Чим відрізняються кримінальні правопорушення від адміністративних проступків?
8. Які причини сприяють виникненню правопорушень у сучасному суспільстві?
9. Розкрийте поняття юридичної відповідальності та її співвідношення з державним примусом.
10. У чому полягає відмінність між позитивною та ретроспективною

юридичною відповідальністю?

11. Які принципи юридичної відповідальності закріплені у сучасній правовій державі?
12. Які функції виконує юридична відповідальність?
13. Назвіть основні види юридичної відповідальності та визначте особливості кожного з них.
14. Що означає принцип презумпції невинуватості?
15. Які обставини виключають юридичну відповідальність?

Практичні завдання

1. Проведіть порівняльний аналіз правомірної поведінки та правопорушення за такими критеріями: зміст, ознаки, юридичні наслідки.
2. Складіть схему «Юридичний склад правопорушення» та наведіть приклад із судової практики.
3. Проаналізуйте ситуацію:
Громадянин перевищив швидкість руху автомобілем, пояснюючи це необхідністю доставити особу до лікарні. Визначте, чи є підстави для юридичної відповідальності.
4. Визначте, які принципи юридичної відповідальності порушуються у випадку призначення покарання, яке явно не відповідає тяжкості правопорушення.
5. Проведіть порівняльний аналіз кримінальної та адміністративної відповідальності.
6. Проаналізуйте роль суду у визначенні вини особи та призначенні юридичної відповідальності.
7. Наведіть приклади позитивної юридичної відповідальності у діяльності державних службовців.
8. Оцініть значення відновного правосуддя та медіації як альтернативних способів реагування на правопорушення.

Практичні завдання (юридичні казуси)

Задача 1. Визначення виду правової поведінки

Громадянин А. щомісяця своєчасно сплачує податки, бере участь у громадських обговореннях місцевих нормативних актів та добровільно допомагає органам місцевого самоврядування у реалізації соціальних програм.

Питання:

1. Який вид правової поведінки демонструє громадянин А.?
2. Які ознаки соціально активної правомірної поведінки проявляються у цій ситуації?
3. Чим така поведінка відрізняється від звичайної та конформістської правомірної поведінки?

Задача 2. Розмежування правомірної поведінки та зловживання правом

Громадянин Б. є власником земельної ділянки. Він встановив на ній високий паркан, який формально відповідає будівельним нормам, однак зробив це виключно для того, щоб перекрити сусідам доступ до сонячного світла та створити їм перешкоди у користуванні будинком.

Питання:

1. Чи є дії громадянина Б. правомірною поведінкою?
2. Чи можна розглядати цю ситуацію як зловживання правом?
3. Які критерії дозволяють відмежувати здійснення права від зловживання правом?

Задача 3. Склад правопорушення

Водій автомобіля перевищив швидкість у межах населеного пункту, унаслідок чого здійснив наїзд на пішохода, який отримав тілесні ушкодження.

Питання:

1. Визначте елементи складу правопорушення:
 - об'єкт;
 - об'єктивну сторону;
 - суб'єкт;
 - суб'єктивну сторону.
2. Чи наявний причинний зв'язок між діями водія та наслідками?
3. Яка форма вини може мати місце у цій ситуації?

Задача 4. Умисел чи необережність

Працівник підприємства, відповідальний за технічний стан обладнання, не здійснив передбачений інструкцією огляд механізмів, оскільки вважав, що обладнання працює справно. У результаті сталася аварія.

Питання:

1. Яка форма вини може бути встановлена?
2. Чим відрізняється протиправна самовпевненість від протиправної недбалості?
3. Чи є така поведінка юридично значущою?

Задача 5. Розмежування правопорушення і юридичного казусу

Під час сильного шторму дерево впало на автомобіль, який був припаркований біля будинку. Власник автомобіля вимагає відшкодування збитків від власника будинку.

Питання:

1. Чи є у цій ситуації правопорушення?
2. Чи можна розглядати подію як юридичний казус?
3. Чому наявність шкоди ще не означає автоматичного виникнення юридичної відповідальності?

Задача 6. Види юридичної відповідальності

Працівник підприємства систематично порушував правила

внутрішнього трудового розпорядку. Після попередження він знову не з'явився на роботу без поважних причин. Одночасно його дії призвели до матеріальної шкоди підприємству.

Питання:

1. Які види юридичної відповідальності можуть застосовуватися?
2. Чи може одна особа одночасно нести декілька видів юридичної відповідальності?
3. Які принципи юридичної відповідальності необхідно врахувати?

Задача 7. Принцип презумпції невинуватості

Громадянина В. затримали за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. У засобах масової інформації його назвали винним ще до ухвалення рішення суду.

Питання:

1. Який принцип юридичної відповідальності порушено?
2. У чому полягає презумпція невинуватості?
3. Чому юридична відповідальність можлива лише після встановлення вини у визначеному законом порядку?

Задача 8. Пропорційність юридичної відповідальності

За незначне адміністративне порушення особі було призначено максимально суворе покарання, хоча раніше вона не притягувалася до відповідальності та добровільно усунула наслідки порушення.

Питання:

1. Який принцип юридичної відповідальності має бути застосований?
2. Що означає принцип пропорційності юридичної відповідальності?
3. Які обставини повинні враховуватися при індивідуалізації відповідальності?

Задача 9. Обставини, що виключають юридичну відповідальність

Громадянин Д., захищаючись від нападу групи осіб, завдав одному з нападників тілесних ушкоджень.

Питання:

1. Чи може така поведінка визнаватися правопорушенням?
2. Чи є підстави для застосування інституту необхідної оборони?
3. Яке значення має співмірність захисту характеру нападу?

Задача 10. Юридична відповідальність у цифровому середовищі

Працівник компанії використав персональні дані клієнтів без їхньої згоди та передав їх сторонній організації.

Питання:

1. Які правові наслідки може мати така поведінка?
2. Які види юридичної відповідальності можуть наставати?
3. Чому цифровізація суспільних відносин створює нові види юридичних

ризиків?

Додаткові сучасні завдання для дискусії

Завдання 1. Аналітичне

Проаналізуйте співвідношення понять:

- «правова поведінка»;
- «правомірна поведінка»;
- «юридично значуща поведінка»;
- «правопорушення».

Визначте, чи будь-яка правова поведінка є правомірною.

Завдання 2. Судова практика

Знайдіть приклад із практики Верховного Суду України, у якому аналізувалося питання:

- вини особи;
- складу правопорушення;
- принципу пропорційності відповідальності.

Визначте, які загальнотеоретичні категорії були застосовані судом.

Завдання 3. Ситуаційне моделювання

Складіть власний юридичний казус, у якому необхідно визначити:

1. вид правової поведінки;
2. наявність або відсутність правопорушення;
3. склад правопорушення;
4. вид юридичної відповідальності;
5. можливість звільнення від відповідальності.

Перелік понять, які здобувач освіти повинен вміти визначати та застосовувати

Правова поведінка; правомірна поведінка; неправомірна поведінка; соціально активна поведінка; конформістська поведінка; маргінальна поведінка; пасивна поведінка; зловживання правом; об'єктивно протиправна поведінка; правопорушення; кримінальне правопорушення; злочин; кримінальний проступок; адміністративний проступок; дисциплінарний проступок; цивільний делікт; міжнародне правопорушення; воєнний злочин.

Склад правопорушення; об'єкт правопорушення; об'єктивна сторона; суб'єкт правопорушення; суб'єктивна сторона; вина; умисел; необережність; мотив; мета; причинний зв'язок; осудність; неосудність.

Юридична відповідальність; позитивна юридична відповідальність; ретроспективна юридична відповідальність; принципи юридичної відповідальності; законність; верховенство права; справедливість; гуманізм; пропорційність; індивідуалізація; невідворотність.

Кримінальна відповідальність; адміністративна відповідальність; цивільно-правова відповідальність; дисциплінарна відповідальність;

матеріальна відповідальність; конституційно-правова відповідальність; міжнародно-правова відповідальність.

Підстави юридичної відповідальності; нормативна підстава; фактична підстава; процесуальна підстава; звільнення від юридичної відповідальності; обставини, що виключають юридичну відповідальність; необхідна оборона; крайня необхідність; фізичний або психічний примус; юридичний казус; малозначність діяння.

Заняття 8

Права людини та правовий статус особи. Законність і правопорядок

План

1. Поняття, сутність та сучасне розуміння законності.
2. Принципи та функції законності у правовій державі.
3. Гарантії забезпечення законності в умовах демократичного суспільства.
4. Правопорядок: поняття, ознаки та структура.
5. Співвідношення законності, правопорядку, громадського порядку та правової культури.
6. Принципи та функції правопорядку.
7. Сучасні механізми забезпечення законності та правопорядку в Україні.
8. Поняття прав людини та їх класифікація.
9. Покоління прав людини та сучасні тенденції розвитку прав людини.
10. Правовий статус особи: поняття, структура та види.
11. Основні права, свободи та гарантії їх реалізації.
12. Юридичні обов'язки людини і громадянина.
13. Міжнародно-правові стандарти захисту прав людини та їх вплив на правову систему України.

Теми рефератів

1. Законність як основа формування правової держави в Україні.
2. Верховенство права і законність: співвідношення понять у сучасній юридичній науці.
3. Законність у діяльності органів публічної влади: сучасні проблеми та шляхи вдосконалення.
4. Конституційна законність як гарантія стабільності правової системи України.
5. Судовий контроль як гарантія законності у правовій державі.
6. Роль прокуратури та органів правосуддя у забезпеченні законності.
7. Правопорядок як результат реалізації принципу верховенства права.
8. Співвідношення правового та громадського порядку у сучасному суспільстві.
9. Правова культура як фактор забезпечення законності та правопорядку.
10. Цифровізація державного управління та нові виклики законності.
11. Захист прав людини в умовах воєнного стану: конституційно-правові

аспекти.

12. Обмеження прав і свобод людини: правові підстави та принцип пропорційності.
13. Європейська система захисту прав людини та її значення для України.
14. Практика Європейського суду з прав людини як джерело правової аргументації.
15. Правовий статус людини і громадянина в умовах розвитку демократії.
16. Права людини четвертого покоління: цифрові права та права у сфері штучного інтелекту.
17. Інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: роль і значення.
18. Проблеми забезпечення рівності та недискримінації у сучасному праві.

Методичні рекомендації

Під час опрацювання теми необхідно сформулювати цілісне уявлення про законність як одну з основоположних засад функціонування демократичної, правової держави. Доцільно розкрити її сутність як особливого правового режиму, що забезпечує неухильне дотримання норм права всіма суб'єктами правовідносин, реалізацію принципу верховенства права, повагу до прав і свобод людини та ефективне функціонування державних інституцій. Особливу увагу слід приділити співвідношенню понять «**законність**» і «**верховенство права**», розмежувавши формальний та змістовний підходи до розуміння законності відповідно до сучасної правової доктрини.

Важливим є аналіз принципів законності, серед яких верховенство права, рівність усіх перед законом і судом, єдність законності, невідворотність юридичної відповідальності, правова визначеність, пропорційність та заборона свавільного втручання держави у сферу прав людини. Необхідно також охарактеризувати функції законності, визначити її роль у забезпеченні стабільності правової системи, формуванні правової культури суспільства та зміцненні демократичних засад державності.

Окрему увагу слід приділити гарантіям законності як системі економічних, політичних, соціальних, організаційних та юридичних засобів, що забезпечують її реальне здійснення. Доцільно проаналізувати значення судового захисту, конституційного контролю, діяльності правоохоронних органів, інституту Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, а також сучасних механізмів забезпечення законності, пов'язаних із цифровізацією державного управління, відкритістю органів влади, розвитком електронного урядування та антикорупційної політики.

У процесі вивчення теми необхідно розкрити поняття **правопорядку** як результату реалізації законності та впорядкованості суспільних відносин на основі права. Доцільно визначити його ознаки, принципи та функції, показати взаємозв'язок правопорядку із законністю, громадським порядком, правовою культурою та правосвідомістю. Особливу увагу слід звернути на сучасні виклики забезпечення правопорядку в умовах воєнного стану, цифрової трансформації суспільства та європейської інтеграції України.

Важливим напрямом підготовки є дослідження сучасних механізмів зміцнення законності та правопорядку в Україні. Необхідно проаналізувати роль судової реформи, забезпечення незалежності судової влади, розвитку правосуддя, орієнтованого на права людини, удосконалення діяльності правоохоронних органів, боротьби з корупцією, підвищення рівня правової культури населення та впровадження цифрових сервісів у сфері правосуддя.

Значна увага має бути приділена правам людини як найвищій соціальній цінності демократичної держави. Необхідно розкрити поняття, ознаки та класифікацію прав людини, охарактеризувати їх природний, невідчужуваний і універсальний характер, а також проаналізувати сучасні підходи до класифікації прав за поколіннями. Доцільно звернути увагу на появу нових категорій прав, пов'язаних із розвитком інформаційного суспільства, цифрових технологій, захистом персональних даних, біоетикою та штучним інтелектом.

У межах теми необхідно дослідити поняття **правового статусу особи**, визначити його структуру та елементи, охарактеризувати права, свободи, законні інтереси, юридичні обов'язки й гарантії їх реалізації. Особливу увагу слід приділити конституційним правам і свободам людини та громадянина, механізмам їх забезпечення і захисту, а також взаємозв'язку прав та юридичних обов'язків як необхідної умови функціонування демократичного суспільства.

Під час опрацювання теми доцільно проаналізувати міжнародні стандарти захисту прав людини, насамперед положення **Загальної декларації прав людини, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод**, інших універсальних і регіональних міжнародних договорів. Необхідно звернути увагу на значення практики **Європейського суду з прав людини** для розвитку української правової системи, забезпечення однакового застосування законодавства та утвердження принципу верховенства права відповідно до європейських стандартів.

Під час підготовки до заняття рекомендується використовувати положення Конституції України, чинного законодавства, практику Конституційного Суду України, Верховного Суду та Європейського суду з прав людини, а також аналізувати сучасні тенденції розвитку правової держави, забезпечення законності, правопорядку та ефективного захисту прав людини в умовах європейської інтеграції України.

Завдання для самостійної роботи

1. Розкрийте поняття законності як принципу, методу та режиму функціонування правової держави.
2. У чому полягає співвідношення принципів законності та верховенства права?
3. Які основні вимоги законності у сучасній демократичній державі?
4. Які гарантії забезпечення законності існують у правовій державі?
5. Чим відрізняються загальносоціальні та спеціально-юридичні гарантії законності?
6. Яку роль відіграють суди у забезпеченні законності та правопорядку?
7. Що розуміють під поняттям «правапорядок» та які його основні ознаки?

8. У чому полягає відмінність між правопорядком, громадським порядком та законністю?
9. Яке значення має правова культура для забезпечення законності?
10. Які сучасні виклики впливають на стан законності та правопорядку в Україні?
11. Що розуміють під правами людини та які їх основні характеристики?
12. Чим відрізняються права людини від прав громадянина?
13. Які існують покоління прав людини та які права до них належать?
14. Що включає структура правового статусу особи?
15. Які гарантії реалізації прав і свобод людини передбачені Конституцією України?
16. Яке значення має принцип недискримінації у системі прав людини?
17. Які права людини належать до новітніх цифрових прав?
18. Яке значення має практика Європейського суду з прав людини для розвитку правової системи України?

Практичні завдання (юридичні казуси)

Задача 1. Законність та діяльність органів влади

Орган місцевого самоврядування прийняв рішення, яким обмежив доступ громадян до певної інформації без посилання на законні підстави.

Питання:

1. Чи відповідає таке рішення принципу законності?
2. Які вимоги законності могли бути порушені?
3. Які механізми захисту прав громадян можуть бути використані?

Задача 2. Верховенство права та формальна законність

Посадова особа діяла відповідно до внутрішньої інструкції органу влади, однак її рішення порушило право громадянина на приватність.

Питання:

1. Чи достатньо лише формальної відповідності нормативному акту для визнання рішення законним?
2. Як співвідносяться законність і верховенство права?
3. Який принцип має застосовуватися для оцінки такого рішення?

Задача 3. Правопорядок та громадський порядок

Група осіб організувала мирне зібрання без попереднього повідомлення органів влади. Під час заходу не було порушень громадської безпеки.

Питання:

1. Чи є порушення правопорядку?
2. Як співвідносяться право на мирні зібрання та вимоги громадського порядку?
3. Який принцип прав людини повинен бути врахований?

Задача 4. Обмеження прав людини

Держава встановила обмеження певних прав громадян у зв'язку із

надзвичайними обставинами.

Питання:

1. Чи можуть права людини бути обмежені?
2. Які умови правомірності такого обмеження?
3. Яке значення має принцип пропорційності?

Задача 5. Правовий статус особи

Іноземець, який законно проживає в Україні, звернувся до державного органу з вимогою надати йому право, яке Конституція гарантує лише громадянам України.

Питання:

1. Чим відрізняється правовий статус громадянина від статусу іноземця?
2. Які права належать усім особам незалежно від громадянства?
3. Які права можуть бути пов'язані лише з громадянством?

Задача 6. Дискримінація та рівність прав

Роботодавець відмовив кандидату у прийнятті на роботу через його стать та сімейний стан.

Питання:

1. Чи порушено принцип рівності?
2. Які міжнародні стандарти захисту прав людини застосовуються?
3. Які способи юридичного захисту може використати особа?

Задача 7. Цифрові права людини

Компанія використала персональні дані громадян без їхньої згоди для рекламних цілей.

Питання:

1. Яке право людини було порушено?
2. Чи належить право на захист персональних даних до сучасних прав людини?
3. Які юридичні механізми захисту можуть бути застосовані?

Задача 8. Практика ЄСПЛ

Національний суд відмовив особі у доступі до судового розгляду через формальні процедурні підстави.

Питання:

1. Яке право людини може бути порушено?
2. Яке значення має практика ЄСПЛ у таких ситуаціях?
3. Як принцип верховенства права впливає на судові рішення?

Тестові завдання

1. Законність у правовій державі означає:
 - а) безумовне виконання будь-яких наказів державної влади;
 - б) режим точного і неухильного дотримання права всіма суб'єктами;
 - в) діяльність лише правоохоронних органів;

г) перевагу державних інтересів над правами людини.

2. Основним елементом принципу верховенства права є:

- а) необмежена влада держави;
- б) пріоритет прав людини та обмеження свавілля влади;
- в) перевага підзаконних актів;
- г) відсутність судового контролю.

3. Стан упорядкованості суспільних відносин на основі права називається:

- а) правосвідомість;
- б) правопорядок;
- в) законодавство;
- г) правотворчість.

4. До першого покоління прав людини належать:

- а) екологічні права;
- б) цифрові права;
- в) громадянські та політичні права;
- г) колективні права народів.

5. Особа без громадянства називається:

- а) біпатрид;
- б) апатрид;
- в) мігрант;
- г) біженець.

Правильна відповідь: б.

6. До структури правового статусу особи входять:

- а) лише права;
- б) права, свободи, обов'язки та гарантії їх реалізації;
- в) лише громадянство;
- г) політичні переконання.

Перелік понять для вивчення

Законність, верховенство права, конституційна законність, правова законність, формальна законність, змістовна законність, вимоги законності, принципи законності, єдність законності, рівність перед законом і судом, гарантованість прав людини, пропорційність, правова визначеність, гарантії законності, загальносоціальні гарантії, юридичні гарантії, судовий контроль, конституційний контроль, парламентський контроль, прокурорський нагляд, омбудсман, правопорядок, структура правопорядку, громадський порядок, громадська безпека, правова культура, правосвідомість, дисципліна.

Права людини, права громадянина, свободи людини, покоління прав людини, особисті права, політичні права, економічні права, соціальні права,

культурні права, екологічні права, цифрові права, право на приватність, захист персональних даних, принцип недискримінації, рівність прав, людська гідність.

Правовий статус особи, загальний правовий статус, спеціальний правовий статус, індивідуальний статус, громадянство, іноземець, біженець, апатрид, біпатрид, юридичний обов'язок, конституційні права і свободи, гарантії прав людини, механізм захисту прав людини, міжнародні стандарти прав людини, Європейський суд з прав людини.

Заняття 9

Правова система. Сім'я правових систем (правова сім'я)

План

1. Поняття, структура та функції правової системи.
2. Класифікація сучасних правових систем світу та поняття правової сім'ї.
3. Романо-германська правова сім'я: особливості формування, джерела та сучасні тенденції розвитку.
4. Англо-американська правова сім'я: поняття, особливості та роль судового прецеденту.
5. Релігійні правові системи: особливості формування та джерела.
6. Традиційні правові системи: характеристика та сучасне значення.
7. Змішані правові системи та процес взаємодії правових сімей у сучасному світі.
8. Правова система України: характеристика, особливості та перспективи розвитку.

Теми рефератів (оновлений варіант)

1. Правова система як категорія загальної теорії права.
2. Сучасні підходи до класифікації правових систем світу.
3. Розвиток правових сімей в умовах глобалізації права.
4. Романо-германська правова сім'я: традиції та сучасні трансформації.
5. Судовий прецедент у системі джерел права англо-американської правової сім'ї.
6. Вплив європейської інтеграції на розвиток правової системи України.
7. Конвергенція правових систем сучасності: причини та наслідки.
8. Цифровізація права як фактор трансформації сучасних правових систем.
9. Співвідношення національної та міжнародної правових систем.
10. Міжнародне право та його вплив на розвиток внутрішніх правових систем.
11. Особливості змішаних правових систем сучасного світу.
12. Роль правової культури у функціонуванні правової системи держави.
13. Правова система України в умовах європейської інтеграції.
14. Вплив практики Європейського суду з прав людини на національну правову систему.
15. Рецепція права як фактор розвитку сучасних правових систем.

Методичні рекомендації

Розгляд теми необхідно розпочати з визначення поняття правової системи як комплексного явища, що включає не лише систему права і законодавства, а й правові принципи, юридичну практику, правову культуру, правосвідомість, систему юридичних установ та механізми реалізації права.

Необхідно звернути увагу на відмінність понять «система права», «система законодавства» та «правова система», оскільки правова система є ширшим поняттям і характеризує право як соціально-правове явище у взаємозв'язку з державою, суспільством та юридичною практикою.

Під час аналізу класифікації правових систем слід розкрити поняття правової сім'ї як сукупності національних правових систем, що мають спільні історичні, культурні, юридичні та методологічні ознаки. Необхідно розглянути основні критерії класифікації правових систем: джерела права, особливості правотворчості, роль судової практики, юридичну техніку, правову культуру.

Характеризуючи романо-германську правову сім'ю, необхідно розглянути її історичне походження на основі рецепції римського права, значення нормативно-правового акта як основного джерела права, роль кодифікації та поділ права на приватне і публічне. Особливу увагу слід приділити сучасним тенденціям розвитку цієї правової сім'ї під впливом європейського права, міжнародних стандартів прав людини та судової практики.

При розгляді англо-американської правової сім'ї необхідно зосередитися на особливостях формування загального права, значенні судового прецеденту, принципі *stare decisis*, ролі судів у формуванні правових норм. Варто звернути увагу на сучасне співвідношення законодавства та судової практики у країнах цієї правової традиції.

Розглядаючи релігійні правові системи, необхідно охарактеризувати особливості права, заснованого на релігійних текстах та традиціях, зокрема мусульманського права, іудейського права, канонічного права. Важливо показати взаємозв'язок релігійних норм, моральних принципів та юридичних правил.

49

При аналізі традиційних правових систем необхідно розглянути роль правового звичаю, традицій, норм громади у регулюванні суспільних відносин, а також особливості їх взаємодії із сучасним законодавством.

Окрему увагу необхідно приділити змішаним правовим системам, які поєднують елементи різних правових сімей. Слід розглянути процес зближення правових систем у сучасному світі, що відбувається під впливом глобалізації, міжнародного права, цифрових технологій та розвитку транснаціонального регулювання.

При характеристиці правової системи України необхідно зазначити її належність до романо-германської правової сім'ї, особливості розвитку після проголошення незалежності, вплив європейських правових стандартів, практики Європейського суду з прав людини та процесів європейської інтеграції.

Завдання для самостійної роботи

1. Розкрийте поняття правової системи та визначте її основні елементи.
2. Чим відрізняються поняття «система права», «система законодавства» та «правова система»?
3. Які критерії використовуються для класифікації правових систем світу?
4. Охарактеризуйте основні ознаки романо-германської правової сім'ї.
5. Яке значення має судовий прецедент в англо-американській правовій сім'ї?
6. Які особливості мають релігійні правові системи?
7. У чому полягає значення правового звичаю у традиційних правових системах?
8. Які фактори впливають на зближення сучасних правових систем?
9. До якої правової сім'ї належить правова система України? Обґрунтуйте відповідь.
10. Який вплив має практика Європейського суду з прав людини на українську правову систему?

Практичні завдання та кейси

Завдання 1

Порівняйте романо-германську та англо-американську правові сім'ї за такими критеріями:

- основне джерело права;
- роль суду;
- значення законодавства;
- роль юридичної доктрини;
- особливості правозастосування.

Завдання 2

Український суд при вирішенні справи послався на правову позицію Верховного Суду та практику Європейського суду з прав людини.

Питання:

50

1. Яке значення мають судові рішення у сучасній правовій системі України?
2. Чи можна вважати судову практику джерелом права?

Завдання 3

Держава А має систему права, де основним джерелом є закон, судові рішення мають допоміжне значення, а право поділяється на приватне і публічне.

Визначте, до якої правової сім'ї належить ця держава.

Завдання 4

У країні Б значна частина суспільних відносин регулюється релігійними нормами, заснованими на священних текстах.

Визначте тип правової системи та її особливості.

Тестові завдання

1. Правова система – це:
 - а) сукупність нормативно-правових актів;
 - б) сукупність усіх правових явищ держави та суспільства;
 - в) система органів державної влади;
 - г) система юридичної освіти.

2. Основним джерелом права у романо-германській правовій сім'ї є:
 - а) судовий прецедент;
 - б) нормативно-правовий акт;
 - в) релігійний текст;
 - г) правовий звичай.

3. Основним джерелом англо-американської правової сім'ї є:
 - а) кодекс;
 - б) судовий прецедент;
 - в) моральна норма;
 - г) міжнародний договір.

4. Правова сім'я – це:
 - а) сукупність правових норм;
 - б) група національних правових систем із подібними ознаками;
 - в) система державних органів;
 - г) форма державного устрою.

5. Україна належить переважно до:
 - а) англо-американської правової сім'ї;
 - б) романо-германської правової сім'ї;
 - в) релігійної правової сім'ї;
 - г) традиційної правової сім'ї.

51

Основні поняття для засвоєння

Правова система, система права, система законодавства, правова сім'я, порівняльне правознавство, правова культура, правова свідомість, юридична практика, юридична система, романо-германська правова сім'я, континентальне право, англо-американська правова сім'я, загальне право, судовий прецедент, право справедливості, статутне право, делеговане законодавство, релігійна правова система, мусульманське право, Коран, Сунна, іджма, канонічне право, іудейське право, традиційне право, правовий звичай, змішані правові системи, рецепція права, правова конвергенція, глобалізація права, транснаціональне право, європейське право, право Європейського Союзу, верховенство права, правова інтеграція, правова модернізація, правова система України.

Заняття 10

Атрибути та ознаки держави. Виникнення та основні тенденції розвитку держави. Теорії виникнення держави

План

1. Виникнення держави: основні концепції та сучасні теорії походження держави.
2. Поняття, сутність та основні ознаки держави.
3. Атрибути держави: територія, населення, публічна влада, суверенітет, система права та державні символи.
4. Суверенітет держави: поняття, види та сучасні проблеми реалізації.
5. Основні способи виникнення, зміни та припинення існування держав.
6. Соціальне призначення та сучасні функції держави.
7. Типологія держав: формаційний та цивілізаційний підходи.
8. Сучасні тенденції розвитку держави: правова, соціальна, демократична та цифрова держава.

Теми рефератів

1. Сучасні теорії походження держави: порівняльний аналіз.
2. Держава як політико-правовий феномен: сучасні підходи до розуміння.
3. Атрибути держави в умовах глобалізації.
4. Державний суверенітет у сучасному світі: проблеми збереження та трансформації.
5. Народний та національний суверенітет: співвідношення понять.
6. Правова держава як сучасна модель організації державної влади.
7. Соціальна держава: поняття, ознаки та перспективи розвитку.
8. Цифрова держава: трансформація традиційних уявлень про державність.
9. Електронне урядування як напрям розвитку сучасної держави.
10. Міжнародне визнання держави: теоретичні та практичні аспекти.
11. Держава в умовах глобалізації та міжнародної інтеграції.
12. Проблеми співвідношення державного суверенітету та міжнародного права.
13. Типологія держав у сучасній юридичній науці.
14. Демократична держава: принципи організації та функціонування.
15. Трансформація держави в умовах інформаційного суспільства.

Методичні рекомендації

Розгляд теми необхідно розпочати з аналізу поняття держави як основного інституту політичної організації суспільства. Слід звернути увагу, що сучасна юридична наука розглядає державу не лише як апарат влади, а як складне соціально-правове утворення, яке забезпечує організацію суспільного життя, реалізацію прав людини, підтримання правопорядку та виконання публічних функцій.

При вивченні питання про виникнення держави необхідно розглянути

історичні умови переходу від первісного суспільства до державно організованого суспільства. Слід проаналізувати економічні, соціальні, політичні та культурні фактори виникнення державності.

Особливу увагу необхідно приділити основним теоріям походження держави: теологічній, патріархальній, договірній, органічній, психологічній, теорії насильства, матеріалістичній, класовій та сучасним плюралістичним концепціям. Необхідно показати, що жодна з теорій не може повністю пояснити всі історичні форми виникнення держави, оскільки процес державотворення мав різні моделі у різних суспільствах.

При характеристиці поняття держави необхідно визначити її основні ознаки: територіальну організацію населення, публічну владу, систему права, суверенітет, систему оподаткування, державні символи, можливість застосування легального примусу.

Необхідно розмежувати поняття «державна влада» і «суспільна влада», звернувши увагу на особливості публічної влади, її професійний характер, інституційну організацію та зв'язок із правом.

Під час розгляду суверенітету держави необхідно розкрити його внутрішній та зовнішній аспекти. Важливо звернути увагу на сучасні проблеми співвідношення державного суверенітету з міжнародним правом, діяльністю міжнародних організацій, процесами інтеграції та глобалізації.

При аналізі способів утворення та припинення держав необхідно розглянути такі явища, як об'єднання держав, поділ держав, сецесія, деколонізація, утворення нових держав у результаті національно-визвольних процесів.

Розглядаючи типологію держав, необхідно порівняти формаційний та цивілізаційний підходи. Слід звернути увагу, що сучасна юридична наука більше використовує цивілізаційний, культурологічний та інституційний підходи, які дозволяють комплексніше аналізувати розвиток держав.

Особливу увагу слід приділити сучасним моделям держави: демократичній, правовій, соціальній, цифровій, відкритій державі. Необхідно розглянути вплив цифрових технологій, електронного урядування та глобалізації на трансформацію державності.

Завдання для самостійної роботи

1. Розкрийте сучасне поняття держави.
2. Які основні теорії походження держави Вам відомі?
3. Які фактори сприяли виникненню держави?
4. Назвіть основні ознаки держави.
5. У чому полягає відмінність між державною та суспільною владою?
6. Що включає поняття державного суверенітету?
7. Які існують види суверенітету?
8. Які сучасні функції виконує держава?
9. Які існують підходи до типології держав?
10. Які ознаки характеризують сучасну правову державу?
11. Чим цифрова держава відрізняється від традиційної моделі держави?

12. Які сучасні фактори впливають на зміну ролі держави?

Практичні завдання та кейси

Завдання 1. Аналіз концепцій походження держави

Суспільство перейшло від родової організації до системи професійного управління, з'явилися соціальна нерівність, приватна власність та необхідність регулювання конфліктів.

Питання:

1. Які теорії походження держави можуть пояснити цей процес?
2. Які аргументи можна використати на користь кожної теорії?

Завдання 2. Визначення ознак держави

Уявна політична організація має:

- визначену територію;
- постійне населення;
- органи управління;
- власні закони;
- систему збору податків.

Чи можна вважати її державою? Яких ознак ще необхідно перевірити?

Завдання 3. Суверенітет держави

Держава уклала міжнародний договір, відповідно до якого передала частину повноважень міжнародній організації.

Чи означає це втрату державного суверенітету? Обґрунтуйте відповідь.

Завдання 4. Сучасна держава

Держава активно використовує:

- електронні документи;
- цифрові послуги; 54
- автоматизовані системи управління.

Які ознаки цифрової держави можна визначити? Чи змінює цифровізація сутність держави?

Тестові завдання

1. Основною ознакою держави є:
 - а) наявність політичної партії;
 - б) територія, населення та публічна влада;
 - в) єдина культура;
 - г) спільна мова.
2. Теорія, яка пояснює виникнення держави як результат суспільного договору:

- а) теологічна;
- б) договірна;
- в) органічна;
- г) психологічна.

3. Властивість державної влади бути верховною всередині країни та незалежною зовні називається:

- а) легітимністю;
- б) суверенітетом;
- в) компетенцією;
- г) правосуб'єктністю.

4. До атрибутів держави належать:

- а) територія;
- б) населення;
- в) публічна влада;
- г) усі перелічені.

5. Цивілізаційний підхід до типології держав враховує:

- а) лише економічний розвиток;
- б) культуру, традиції та історичний розвиток;
- в) форму правління;
- г) систему оподаткування.

Основні поняття для засвоєння

Держава, державність, ознаки держави, територія держави, населення, народ, нація, громадянство, публічна влада, державний апарат, державний примус, легальний примус, легітимність влади, суверенітет, державний суверенітет, народний суверенітет, національний суверенітет, внутрішній суверенітет, зовнішній суверенітет, гарантії суверенітету, теорії походження держави, теологічна теорія, патріархальна теорія, договірна теорія, органічна теорія, психологічна теорія, теорія насильства, матеріалістична теорія, класова теорія, держава-подібне утворення, квазідержави, міжнародне визнання держави, державотворення, сецесія, об'єднання держав, поділ держави, ліквідація держави, деколонізація, функції держави, тип держави, типологія держав, формаційний підхід, цивілізаційний підхід, правова держава, соціальна держава, демократична держава, цифрова держава, відкрита держава, секулярна держава, теократична держава, авторитарна держава, тоталітарна держава, глобалізація, трансформація державності.

Заняття 11

Форма держави. Інститути держави. Механізм держави

План

1. Поняття та елементи форми держави в сучасній теорії держави і права.
2. Форма державного правління: поняття, види та сучасні моделі.
3. Форма державного устрою: поняття, види та тенденції розвитку.
4. Державний і політичний режим: поняття, види та особливості функціонування.
5. Поняття, структура та принципи механізму держави.
6. Державний апарат: поняття, ознаки та співвідношення з механізмом держави.
7. Державні органи: поняття, види та правовий статус.
8. Державна служба та правовий статус державного службовця.
9. Система органів державної влади України та принцип поділу влади.
10. Система стримувань і противаг у демократичній державі.

Теми рефератів (оновлений варіант)

1. Форма держави в умовах трансформації сучасної державності.
2. Сучасні моделі республіканської форми правління: порівняльно-правовий аналіз.
3. Парламентська, президентська та змішана республіки: переваги та проблеми функціонування.
4. Особливості форми держави України на сучасному етапі розвитку.
5. Еволюція інституту глави держави у сучасних правових системах.
6. Державний режим як показник демократичності політичної системи.
7. Демократичний режим і принцип верховенства права.
8. Авторитаризм і тоталітаризм: сучасні прояви та механізми протидії.
9. Механізм держави в умовах цифрової трансформації публічної влади.
10. Електронне урядування як новий напрям розвитку механізму держави.
11. Державний апарат і принцип ефективності публічного управління.
12. Поділ влади як конституційний принцип організації державної влади.
13. Система стримувань і противаг у конституційній практиці України.
14. Конституційно-правовий статус органів державної влади України.
15. Роль парламенту у системі органів державної влади сучасної держави.
16. Судова влада як гарант захисту прав людини і верховенства права.
17. Державна служба України: сучасні виклики та перспективи реформування.
18. Професійна державна служба як основа ефективної держави.
19. Децентралізація влади та розвиток місцевого самоврядування в Україні.
20. Концепція «держави сервісного типу» у сучасній юридичній науці.

Методичні рекомендації

При підготовці першого питання необхідно розкрити поняття форми держави як способу організації та здійснення державної влади. Слід охарактеризувати основні елементи форми держави: форму державного правління, форму державного устрою та державний режим. Важливо показати, що форма держави залежить від історичних, політичних, економічних і соціокультурних факторів розвитку суспільства.

Особливу увагу необхідно приділити сучасним підходам до розуміння

форми держави, які враховують не лише формально-юридичні характеристики, а й реальні механізми функціонування влади, рівень демократії, забезпечення прав людини та ефективність державного управління.

При розгляді форми державного правління необхідно охарактеризувати основні види монархії та республіки. Слід визначити особливості абсолютної, конституційної, парламентської та дуалістичної монархії, а також президентської, парламентської та змішаної республіки.

Необхідно звернути увагу на сучасні тенденції розвитку республіканських моделей, зокрема проблему балансу повноважень між главою держави, парламентом і урядом. Окремо слід проаналізувати форму державного правління України відповідно до Конституції України.

Розкриваючи питання державного устрою, необхідно визначити поняття унітарної держави, федерації та конфедерації. Варто звернути увагу на сучасні процеси децентралізації влади, розвиток регіонального управління та співвідношення централізації й автономії.

При характеристиці державного режиму необхідно розмежувати поняття «державний режим» і «політичний режим». Слід розглянути демократичний, авторитарний та тоталітарний режими, їх ознаки, механізми функціонування та вплив на права і свободи людини.

Розглядаючи механізм держави, необхідно визначити його як систему державних органів, установ та організацій, за допомогою яких здійснюються функції держави. Особливу увагу потрібно приділити принципам його організації: законності, професіоналізму, відкритості, ефективності, підзвітності та відповідальності.

При характеристиці державного апарату слід розкрити його співвідношення з механізмом держави. Необхідно показати, що державний апарат є системою органів державної влади, які мають владні повноваження та забезпечують реалізацію державної політики.

При розгляді державних органів необхідно визначити їх ознаки, порядок утворення, компетенцію та класифікацію. Особливу увагу слід приділити системі органів державної влади України: Верховній Раді України, Президенту України, Кабінету Міністрів України, органам виконавчої влади та судовій системі.

Окремо необхідно розглянути принцип поділу державної влади, його історичне походження та сучасне значення. Важливо пояснити механізм стримувань і противаг як гарантію недопущення концентрації влади та забезпечення конституційного балансу.

При висвітленні питання державної служби необхідно розглянути її як професійну діяльність осіб, які забезпечують виконання завдань держави. Слід звернути увагу на сучасні вимоги до державного службовця: компетентність, доброчесність, політичну нейтральність, цифрові навички та орієнтацію на права людини.

Завдання для самостійної роботи

1. Що розуміють під формою держави?

2. Які елементи складають форму держави?
3. У чому полягають відмінності монархії та республіки?
4. Які сучасні моделі республіканського правління існують?
5. Які ознаки характеризують унітарну державу?
6. Чим федерація відрізняється від конфедерації?
7. Що таке державний режим і які його основні види?
8. Які ознаки демократичного державного режиму?
9. Що включає механізм держави?
10. У чому полягає відмінність між державним апаратом і механізмом держави?
11. Які принципи організації державного апарату є основними?
12. Які органи належать до системи державної влади України?
13. У чому полягає принцип поділу влади?
14. Яке значення має система стримувань і противаг?
15. Які сучасні вимоги висуваються до державного службовця?

Практичні завдання (кейси)

Завдання 1

У державі глава держави одноосібно призначає уряд, може припиняти діяльність парламенту, а суди фактично залежать від виконавчої влади.

Питання:

1. Який тип державного режиму характеризує така ситуація?
2. Які принципи демократичної держави порушені?
3. Які механізми можуть забезпечити баланс влади?

Завдання 2

У країні парламент приймає закони, президент має право вето, уряд формується парламентською більшістю, а суди мають незалежний статус.

Питання:

1. Яку форму правління має така держава?
2. Які елементи системи стримувань і противаг проявляються?
3. Яке значення має незалежність судової влади?

Завдання 3

Орган виконавчої влади видав нормативний акт, який суперечить Конституції держави.

Питання:

1. Який принцип організації державної влади порушено?
2. Які органи можуть усунути таке порушення?
3. Яке значення має принцип верховенства Конституції?

Завдання 4

Державний службовець використовує службове становище для отримання особистої вигоди.

Питання:

1. Які принципи державної служби порушено?
2. Які види юридичної відповідальності можуть застосовуватися?
3. Які механізми запобігання корупції існують?

Завдання 5

Порівняйте дві моделі державного управління:

Модель А: рішення приймаються централізовано, місцеві органи мають обмежені повноваження.

Модель Б: значна частина повноважень передана органам місцевого самоврядування.

Питання:

1. Яка модель відповідає принципу децентралізації?
2. Які переваги та ризики кожної моделі?
3. Яка модель відповідає сучасним тенденціям розвитку демократичної держави?

Основні поняття для засвоєння (оновлений перелік)

Форма держави, елементи форми держави, форма державного правління, монархія, абсолютна монархія, конституційна монархія, парламентська монархія, республіка, президентська республіка, парламентська республіка, змішана республіка, форма державного устрою, унітарна держава, федерація, конфедерація, державний режим, політичний режим, демократія, авторитаризм, тоталітаризм, верховенство права, механізм держави, державний апарат, державний орган, компетенція державного органу, державна влада, публічна влада, принцип поділу влади, система стримувань і противаг, законодавча влада, виконавча влада, судова влада, парламент, уряд, глава держави, президент, державна служба, державний службовець, посадова особа, публічна служба, професійна компетентність, політична нейтральність державної служби, доброчесність, електронне урядування, цифрова держава, децентралізація, місцеве самоврядування, адміністративна реформа.

59

Заняття 12

Політична і державна влада Функції держави та державна політика

План

1. Поняття та ознаки влади як соціального явища.
2. Поняття, ознаки та принципи державної влади.
3. Політична влада: поняття, структура та особливості.
4. Співвідношення державної та політичної влади.
5. Поняття функцій держави та їх соціальне призначення.
6. Класифікація функцій держави.
7. Внутрішні та зовнішні функції сучасної держави.
8. Форми та методи реалізації функцій держави.
9. Механізм реалізації функцій держави.

10. Державна політика як форма практичного здійснення функцій держави.
11. Сучасні тенденції розвитку функцій держави: сервісна, цифрова, безпекова та інноваційна функції.

Теми рефератів

1. Державна влада в умовах розвитку правової держави.
2. Політична влада як основа функціонування політичної системи суспільства.
3. Співвідношення державної та політичної влади: сучасні підходи.
4. Легітимність державної влади як умова її ефективності.
5. Теорія поділу влади та її реалізація в Україні.
6. Функції держави у сучасній юридичній науці.
7. Еволюція функцій держави від класичної до сервісної моделі державності.
8. Правозахисна функція сучасної держави.
9. Інформаційна функція держави в умовах цифрової трансформації.
10. Безпекова функція держави в умовах глобальних викликів.
11. Державна політика України в умовах європейської інтеграції.
12. Концепція «держави-сервісу»: теоретичні та практичні аспекти.
13. Електронне урядування як нова форма реалізації функцій держави.
14. Держава та громадянське суспільство: партнерська модель взаємодії.

Методичні вказівки

Під час вивчення теми необхідно сформулювати цілісне уявлення про владу як фундаментальну категорію теорії держави і права, що відображає здатність одних суб'єктів впливати на поведінку інших з метою організації та впорядкування суспільних відносин. Доцільно розкрити сутність влади, її основні ознаки, структуру та різновиди, приділивши особливу увагу місцю державної влади у системі соціальної та публічної влади. Необхідно охарактеризувати державну владу як особливий вид публічної влади, визначити її характерні ознаки, принципи здійснення та роль у забезпеченні стабільного функціонування держави. Важливо також проаналізувати принцип поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову як одну з ключових засад демократичної, правової держави та механізм забезпечення балансу між гілками влади.

Особливу увагу слід приділити дослідженню політичної влади, її місця у політичній системі суспільства та взаємозв'язку з державною владою. Доцільно розглянути суб'єктів політичної влади, ресурси та механізми її здійснення, а також сучасні тенденції розвитку політичних процесів під впливом цифровізації, глобалізації та розвитку інформаційного суспільства. Необхідно проаналізувати співвідношення державної та політичної влади, визначити їх спільні риси й відмінності, показати роль державної влади як основного інструменту реалізації політичних рішень та забезпечення публічного інтересу.

У процесі підготовки необхідно розкрити поняття функцій держави як основних напрямів її діяльності, що відображають соціальне призначення

держави та визначають зміст її впливу на суспільні відносини. Доцільно охарактеризувати чинники, які впливають на формування та еволюцію функцій держави, звернувши увагу на їх об'єктивний характер, взаємозв'язок із завданнями держави та сучасними суспільними викликами. Важливо розглянути класифікацію функцій держави за різними критеріями, визначити особливості внутрішніх і зовнішніх функцій, а також проаналізувати сучасні напрями державної діяльності, пов'язані із забезпеченням прав людини, соціального захисту, інформаційної та кібербезпеки, екологічної безпеки, цифрової трансформації державного управління та сталого розвитку.

Важливим аспектом теми є характеристика форм і методів реалізації функцій держави. Необхідно визначити правові та організаційні форми діяльності державних органів, проаналізувати особливості правотворчої, правозастосовної, правоохоронної, контрольно-наглядової та інтерпретаційної діяльності. Доцільно звернути увагу на методи реалізації функцій держави, зокрема переконання, заохочення та примус, розкрити їх значення для забезпечення ефективного державного управління, законності та правопорядку.

Окрему увагу слід приділити механізму реалізації функцій держави як цілісній системі органів державної влади, правових засобів, організаційних форм, матеріальних, кадрових та інформаційних ресурсів, за допомогою яких забезпечується виконання завдань держави. Доцільно проаналізувати роль державного апарату, органів публічної влади, сучасних механізмів електронного врядування, цифрових адміністративних сервісів, демократичного контролю та участі громадянськості у процесі реалізації функцій держави.

Під час опрацювання теми необхідно розкрити поняття державної політики як системи стратегічних цілей, напрямів діяльності та управлінських рішень, спрямованих на вирішення суспільно значущих проблем і забезпечення сталого розвитку держави. Доцільно охарактеризувати основні напрями сучасної державної політики — економічну, соціальну, безпекову, екологічну, інформаційну, гуманітарну, інноваційну та зовнішньополітичну, а також показати взаємозв'язок між функціями держави та державною політикою як практичною формою їх реалізації.

Під час підготовки до заняття рекомендується використовувати положення Конституції України, законодавства України, міжнародно-правових актів, практику Конституційного Суду України, Верховного Суду та Європейського суду з прав людини. Доцільно також аналізувати сучасні тенденції розвитку публічного управління, принципи належного врядування, європейські стандарти демократичного управління, а також особливості реалізації функцій держави в умовах європейської інтеграції, цифрової трансформації та забезпечення національної безпеки України.

Завдання для самостійної роботи

1. Що таке влада як соціальне явище?
2. Які елементи утворюють структуру влади?

3. Назвіть основні ознаки державної влади.
4. У чому полягає різниця між легальністю і легітимністю влади?
5. Чому державна влада є різновидом політичної влади?
6. Які функції виконує держава?
7. Чим відрізняються внутрішні функції держави від зовнішніх?
8. Які нові функції сучасної держави виникли під впливом цифровізації?
9. Що таке державна політика?
10. Яким чином функції держави реалізуються через державну політику?

Тестові завдання підвищеної складності

1. Легітимність державної влади означає:
 - а) можливість застосування примусу;
 - б) відповідність влади закону та визнання її суспільством;
 - в) наявність державного апарату;
 - г) територіальну організацію влади.
2. До зовнішніх функцій держави належить:
 - а) соціальний захист населення;
 - б) охорона громадського порядку;
 - в) оборона держави;
 - г) розвиток освіти.
3. Метод переконання у діяльності держави передбачає:
 - а) застосування покарання;
 - б) примусове виконання рішення;
 - в) формування добровільної поведінки через роз'яснення та виховання;
 - г) застосування санкцій.

Практичні завдання

Завдання 1. Аналіз ситуації

Уряд запровадив електронну систему отримання адміністративних послуг, завдяки якій громадяни можуть оформити документи онлайн.

Питання:

1. Яка функція держави реалізується?
2. Яка форма реалізації функції використовується?
3. Який сучасний принцип державного управління проявляється?

Завдання 2. Юридичний кейс

Парламент ухвалив закон, який обмежує право громадян на мирні зібрання без достатнього обґрунтування.

Питання:

1. Який принцип організації державної влади може бути порушений?
2. Які механізми контролю можуть бути застосовані?
3. Яка роль судової влади у цій ситуації?

Завдання 3. Порівняльний аналіз

Заповніть таблицю:

Ознака	Політична влада	Державна влада
Джерело		
Суб'єкти		
Засоби впливу		
Межі діяльності		
Відповідальність		

Завдання 4. Дискусія

Чи може сучасна держава існувати без застосування примусу?
Аргументуйте відповідь.

Завдання 5. Практичний аналіз України

Визначте, які функції держави проявляються у таких сферах:

1. Цифровізація державних послуг.
2. Захист територіальної цілісності.
3. Вступ до міжнародних організацій.
4. Соціальні виплати громадянам.
5. Екологічні програми.

Завдання 6. Визначення меж державної влади

Ситуація:

Орган виконавчої влади прийняв рішення, яким обмежив права громадян, посилаючись на необхідність забезпечення громадського порядку. При цьому закон, який би прямо передбачав такі обмеження, відсутній.

Питання:

1. Чи є такі дії проявом державної влади?
2. Які ознаки державної влади порушені?
3. Які принципи правової держави повинні застосовуватися у цій ситуації?
4. Які механізми контролю за діяльністю органів влади можуть бути використані?

Завдання 7

Проаналізуйте наведені суб'єкти та визначте, чи є вони суб'єктами політичної, державної або обох видів влади:

Суб'єкт	Політична влада	Державна влада
Президент України	?	?
Верховна Рада України	?	?
Політична партія	?	?
Міністерство	?	?

Суб'єкт	Політична влада	Державна влада
Громадська організація	?	?
Орган місцевого самоврядування	?	?

Обґрунтуйте відповідь.

Завдання 8

Визначте, які функції держави реалізуються у наведених прикладах:

1. Держава запровадила програму підтримки внутрішньо переміщених осіб.
2. Україна уклала міжнародну угоду про співробітництво у сфері безпеки.
3. Прийнято закон про цифровізацію державних послуг.
4. Створено державну програму відновлення зруйнованої інфраструктури.
5. Органи правопорядку здійснили заходи щодо боротьби зі злочинністю.
6. Держава бере участь у миротворчих міжнародних операціях.

Питання:

- Яка функція держави проявляється?
- Вона внутрішня чи зовнішня?
- Який орган держави реалізує цю функцію?

Завдання 9

У державі виникла масштабна економічна криза, зростає безробіття, погіршується соціальна ситуація, збільшуються загрози національній безпеці.

Визначте:

1. Які функції держави повинні бути посилені?
2. Які органи державної влади мають діяти?
3. Які методи реалізації функцій держави можуть застосовуватися?
4. Які ризики можуть виникнути при надмірному використанні державного примусу?

Завдання 10⁶⁴

Розподіліть наведені дії держави за формами реалізації функцій:

- прийняття закону про освіту;
- винесення судового рішення;
- проведення перевірки підприємства контролюючим органом;
- роз'яснення Конституційним Судом змісту конституційної норми;
- затримання особи, яка вчинила правопорушення.

Категорії:

1. Правотворча форма.
2. Правозастосовна форма.
3. Правоохоронна форма.
4. Контрольно-наглядова форма.
5. Інтерпретаційно-правова форма.

Дискусійне завдання

Тема для обговорення:

1. «Чи повинна сучасна держава виконувати більше соціальних функцій чи зосередитися лише на забезпеченні безпеки та правопорядку?»
2. Питання для дискусії:
3. Чи є соціальна функція обов'язком держави?
4. Де проходить межа між соціальною підтримкою і надмірним втручанням держави?
5. Якою повинна бути роль держави у ринковій економіці?

Завдання 11

Оберіть один напрям державної політики України:

- оборонна;
- соціальна;
- економічна;
- екологічна;
- цифрова;
- освітня;
- антикорупційна.

Проаналізуйте:

1. Яку проблему вирішує ця політика?
2. Яка функція держави реалізується?
3. Які органи державної влади відповідають за її здійснення?
4. Які правові засоби використовуються?

Завдання 12

Парламент прийняв закон, який, на думку Президента, суперечить Конституції України. Президент відмовився його підписувати та звернувся до Конституційного Суду.

Питання:

1. Який принцип організації державної влади проявляється?
2. Який елемент системи стримувань і противаг застосовується?
3. Яку роль у цій ситуації виконує судова влада?

Завдання 13

Порівняйте два варіанти здійснення державної влади:

- А) орган влади приймає рішення лише шляхом застосування примусу;
- Б) орган влади приймає рішення після консультацій із громадськістю та відповідно до закону.

Визначте:

1. Який варіант більше відповідає принципам демократичної держави?
2. У якому випадку влада є більш легітимною?
3. Яке значення має довіра суспільства до влади?

Вміти наводити визначення понять

влада, соціальна влада, політична влада, державна влада, публічна влада, суб'єкт влади, об'єкт влади, владні відносини, легальність влади, легітимність влади, суверенітет влади, поділ влади, система стримувань і противаг, функції держави, завдання держави, принципи діяльності держави, класифікація функцій держави, внутрішні функції держави, зовнішні функції держави, економічна функція держави, соціальна функція держави, політична функція держави, культурна функція держави, екологічна функція держави, інформаційна функція держави, правоохоронна функція держави, правозахисна функція держави, оборонна функція держави, міжнародне співробітництво держави, інтеграційна функція держави, правові форми реалізації функцій держави, нормотворча форма, правозастосовна форма, правоохоронна форма, контрольно-наглядова форма, інтерпретаційна форма, методи реалізації функцій держави, переконання, заохочення, стимулювання, державний примус, механізм реалізації функцій держави, державна політика, публічна політика, сервісна держава, цифрова держава, електронне урядування, інформаційна безпека, кібербезпека, інноваційна функція держави, сталий розвиток, людиноцентрична держава, громадянське суспільство.

Заняття 13

Правова та соціальна держава. Громадянське суспільство.

Перспективи розвитку держави і права

План

1. Поняття та сутність правової держави: історія формування концепції та сучасне розуміння.
2. Основні ознаки та принципи правової держави.
3. Верховенство права як фундаментальний принцип правової держави.
4. Проблеми та напрями формування правової держави в Україні.
5. Поняття, ознаки та функції соціальної держави.
6. Сучасні моделі соціальної держави та їх характеристика.
7. Правова держава і громадянське суспільство: взаємозв'язок та взаємодія.
8. Поняття, ознаки та структура громадянського суспільства.
9. Інститути громадянського суспільства: види, правові основи діяльності та роль у демократичній державі.
10. Відкрите суспільство та відкрита держава: принципи прозорого і підзвітного управління.
11. Виконавча влада та її роль у здійсненні державного управління.
12. Державна служба як елемент професійного публічного управління.
13. Місцеве самоврядування та децентралізація влади в Україні.
14. Перспективи розвитку правової, соціальної та демократичної держави в умовах європейської інтеграції.

Теми рефератів

1. Історико-правовий розвиток концепції правової держави.

2. Верховенство права як основа сучасної демократичної держави.
3. Правова держава та права людини: проблеми реалізації в Україні.
4. Конституційні засади правової держави в Україні.
5. Соціальна держава: сучасні концепції та моделі розвитку.
1. Європейські моделі соціальної держави та можливості їх застосування в Україні.
2. Взаємодія правової держави і громадянського суспільства.
3. Громадянське суспільство як фактор демократичних реформ в Україні.
4. Роль громадських організацій у забезпеченні прав людини.
5. Цифрова демократія та електронна участь громадян у державному управлінні.
6. Концепція відкритої держави: прозорість, підзвітність та участь громадян.
7. Децентралізація влади та розвиток місцевого самоврядування в Україні.
8. Публічна служба в умовах реформування державного управління.
9. Принципи належного врядування (Good Governance) у сучасній державі.
10. Виконавча влада в системі організації державної влади України.
11. Місцеве самоврядування в Україні: децентралізація влади та розвиток територіальних громад.
12. Взаємодія держави і громадянського суспільства в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України.
13. □ Перспективи розвитку права і держави в умовах європейської інтеграції, глобалізації та цифрової трансформації.

Методичні вказівки

Під час опрацювання теми необхідно сформулювати цілісне уявлення про правову та соціальну державу як основоположні характеристики сучасної демократичної державності. Доцільно розглянути історичний розвиток концепції правової держави, простежити еволюцію відповідних політико-правових ідей від античності до сучасності та визначити місце цієї концепції у сучасній теорії держави і права. Особливу увагу слід приділити сутності правової держави, її ознакам і принципам, серед яких верховенство права, поділ державної влади, реальність і гарантованість прав та свобод людини, взаємна відповідальність держави й особи, незалежність судової влади, законність діяльності органів публічної влади та високий рівень правової культури суспільства.

Важливим аспектом теми є дослідження співвідношення принципу верховенства права та концепції правової держави. Необхідно розмежувати поняття «**верховенство права**», «**верховенство закону**» та «**законність**», показати їх взаємозв'язок і значення для забезпечення демократичного розвитку держави. Доцільно проаналізувати сучасні міжнародні стандарти розуміння верховенства права, його роль у захисті прав людини, забезпеченні юридичної визначеності, справедливості та недопущенні свавільного здійснення державної влади.

Особливу увагу слід приділити аналізу процесу становлення правової держави в Україні. Доцільно охарактеризувати конституційні засади розвитку

України як демократичної, соціальної та правової держави, розглянути основні напрями реформування судової системи, удосконалення механізмів захисту прав людини, розвитку антикорупційної політики, забезпечення незалежності судової влади та гармонізації національного законодавства із правом Європейського Союзу. Важливо також проаналізувати сучасні проблеми реалізації принципів правової держави та визначити перспективи їх подальшого розвитку.

У процесі підготовки необхідно розкрити поняття соціальної держави, визначити її соціальне призначення, основні ознаки та функції. Доцільно охарактеризувати сучасні моделі соціальної держави, визначити особливості їх функціонування та вплив на забезпечення соціальної справедливості, рівності можливостей, соціального захисту населення, доступності освіти, охорони здоров'я та інших соціальних гарантій. Важливо звернути увагу на сучасні виклики, що постають перед соціальною державою в умовах глобалізації, демографічних змін, економічної нестабільності та цифрової трансформації.

Значна увага має бути приділена дослідженню громадянського суспільства як необхідної передумови існування демократичної та правової держави. Необхідно розкрити поняття громадянського суспільства, його структуру, основні ознаки та принципи функціонування, визначити роль інститутів громадянського суспільства у забезпеченні участі громадян в управлінні державними справами, захисті прав людини, розвитку демократії та здійсненні громадського контролю за діяльністю органів публічної влади. Доцільно охарактеризувати сучасні інститути громадянського суспільства, зокрема громадські та благодійні організації, професійні спілки, волонтерські об'єднання, організації роботодавців, саморегулювні професійні організації, незалежні засоби масової інформації та інші форми самоорганізації громадян.

Окрему увагу слід приділити взаємодії громадянського суспільства і держави, проаналізувати сучасні механізми участі громадян у формуванні та реалізації державної політики, розвитку відкритого врядування, електронної демократії, цифрових сервісів, громадських консультацій, електронних петицій, бюджетів участі та інших інструментів демократичної участі. Доцільно розглянути концепції відкритого суспільства та відкритої держави, визначити їх значення для забезпечення прозорості, підзвітності органів влади, доступу до публічної інформації та розвитку належного врядування.

Під час опрацювання теми необхідно також охарактеризувати систему виконавчої влади України, її місце у механізмі державної влади та роль у здійсненні державного управління. Важливо розкрити особливості організації та діяльності Кабінету Міністрів України, центральних і місцевих органів виконавчої влади, а також принципи їх функціонування відповідно до Конституції України та сучасних стандартів публічного адміністрування.

Важливим складником теми є дослідження державної служби як професійної діяльності із забезпечення реалізації функцій держави. Доцільно проаналізувати принципи державної служби, правовий статус державних службовців, вимоги щодо професійної компетентності, політичної неупередженості, доброчесності та етичної поведінки, а також сучасні напрями реформування державної служби відповідно до європейських стандартів

публічного управління.

Особливу увагу необхідно приділити місцевому самоврядуванню як одній з основ конституційного ладу України. Доцільно розглянути систему органів місцевого самоврядування, правовий статус територіальних громад, принципи їх діяльності, фінансові основи місцевого самоврядування та результати реформи децентралізації. Важливо визначити роль місцевого самоврядування у забезпеченні сталого розвитку територій, підвищенні якості публічних послуг та залученні громадян до вирішення питань місцевого значення.

Під час підготовки до заняття рекомендується використовувати положення Конституції України, чинного законодавства, міжнародно-правових актів, практику Конституційного Суду України, Верховного Суду, Європейського суду з прав людини та документи Ради Європи й Європейського Союзу. Доцільно також аналізувати сучасні тенденції розвитку правової та соціальної держави, громадянського суспільства, публічного управління, цифрової демократії, відкритого врядування та європейської інтеграції України.

Завдання для самостійної роботи

1. Які основні ознаки характеризують правову державу?
2. У чому полягає принцип верховенства права та його значення для сучасної держави?
3. Які умови необхідні для формування правової держави в Україні?
4. Які критерії дозволяють оцінити рівень розвитку правової держави?
5. Які існують основні моделі соціальної держави?
6. Які функції виконує соціальна держава у сучасному суспільстві?
7. Які проблеми виникають у процесі формування соціальної держави в Україні?
8. Що таке громадянське суспільство та які його основні характеристики?
9. Які інститути громадянського суспільства існують у демократичній державі?
10. Яку роль відіграють громадські організації у взаємодії держави та суспільства?
11. Що таке відкрита держава та які принципи лежать в основі її функціонування?
12. Яке значення має електронна демократія у розвитку громадянського суспільства?
13. Що таке виконавча влада та яке її місце у системі державної влади?
14. Які органи входять до системи виконавчої влади України?
15. Хто такі державні службовці та які особливості їх правового статусу?
16. Які принципи організації державної служби закріплені в законодавстві України?
17. Які існують види державної служби?
18. Що таке місцеве самоврядування та які його основні принципи?
19. Яку роль відіграють територіальні громади у розвитку місцевої демократії?
20. Які напрями реформування державного управління є актуальними для

України?

Завдання, вправи, тести

1. Аналітичні завдання

1. Проаналізуйте твердження:

«Правова держава — це не лише держава законів, а держава, у якій право обмежує владу і забезпечує свободу людини».

Дайте відповідь на питання:

1. Які ознаки правової держави відображені у цьому твердженні?
2. Чому одного лише існування законів недостатньо для формування правової держави?
3. Яку роль відіграє судовий захист прав людини?

2. Заповніть таблицю:

Ознаки правової держави	Практичне значення
Верховенство права	
Поділ влади	
Незалежність суду	
Гарантування прав людини	
Взаємна відповідальність держави і громадянина	

3. Порівняйте поняття:

Правова держава	Соціальна держава
Основна мета	
Головні принципи	
Основні функції	
Відносини держави і громадянина	

Ситуація 1

Громадська організація проводить моніторинг діяльності органів місцевого самоврядування, аналізує використання бюджетних коштів та оприлюднює результати своєї роботи.

Запитання:

1. Чи є така діяльність проявом громадянського суспільства?
2. Який інститут громадянського суспільства представлений у ситуації?
3. Яке значення має громадський контроль у демократичній державі?

Ситуація 2

Орган державної влади прийняв рішення, яке обмежує права громадян, але не передбачає можливості його оскарження.

Запитання:

1. Які принципи правової держави можуть бути порушені?
2. Які механізми захисту прав людини можуть бути використані?
3. Яку роль у такій ситуації відіграє судова влада?

Ситуація 3

Територіальна громада самостійно визначає пріоритети розвитку населеного пункту та бере участь у розподілі місцевого бюджету.

Запитання:

1. Який принцип організації влади реалізується?
2. Яке значення має місцеве самоврядування?
3. Як така діяльність пов'язана з розвитком демократії?

Тестові завдання

1. Основною ознакою правової держави є:
 - а) необмежена влада держави;
 - б) верховенство права;
 - в) підпорядкування громадян державі;
 - г) відсутність контролю за владою.
2. Верховенство права означає:
 - а) перевагу державної влади над громадянином;
 - б) обов'язковість виконання лише законів;
 - в) пріоритет права, справедливості та захисту прав людини;
 - г) необмежені повноваження парламенту.
3. До інститутів громадянського суспільства належать:
 - а) громадські організації;
 - б) суди;
 - в) міністерства;
 - г) органи прокуратури.
4. Соціальна держава спрямована на:
 - а) ліквідацію всіх форм приватної власності;
 - б) забезпечення соціального захисту населення;
 - в) обмеження прав громадян;
 - г) відмову від соціальної політики.
5. Вищим органом у системі виконавчої влади України є:
 - а) Верховна Рада України;
 - б) Кабінет Міністрів України;
 - в) Конституційний Суд України;
 - г) Президент України.
6. До органів виконавчої влади належать:

- а) міністерства;
- б) політичні партії;
- в) громадські організації;
- г) профспілки.

7. Державний службовець — це:

- а) особа, яка працює у приватній компанії;
- б) громадянин, який займає посаду державної служби та виконує завдання держави;
- в) будь-який працівник підприємства;
- г) член громадської організації.

8. Основою місцевого самоврядування є:

- а) політичні партії;
- б) територіальні громади;
- в) центральні органи влади;
- г) державні підприємства.

Практичні завдання підвищеної складності

1. Дискусійне питання

Чи можлива правова держава без активного громадянського суспільства?

Обґрунтуйте свою позицію, використовуючи поняття:

- верховенство права;
- права людини;
- громадський контроль;
- демократія.

2. Міні-дослідження

Проаналізуйте один із напрямів діяльності інститутів громадянського суспільства в Україні:

- боротьба з корупцією;
- захист прав людини;
- волонтерський рух;
- екологічна діяльність;
- підтримка ветеранів;
- розвиток місцевих громад.

Визначте:

1. Які завдання виконує організація?
2. Як вона взаємодіє з державою?
3. Який суспільний результат забезпечує?

3. Складіть схему:

«Взаємодія правової держави і громадянського суспільства»

(держава → право → права людини → громадянське суспільство → контроль влади → демократичний розвиток)

Основні поняття для засвоєння

демократія; демократична держава; правова держава; соціальна держава; держава добробуту; верховенство права; верховенство закону; законність; правова політика держави; конституційна юрисдикція; права і свободи людини; громадянське суспільство; структура громадянського суспільства; інститути громадянського суспільства; громадські організації; благодійні організації; професійні спілки; організації роботодавців; саморегулівні професійні організації; відкрита держава; електронна демократія; громадський контроль; політичний плюралізм; ідеологічний плюралізм; вибори; референдум; форми демократії; безпосередня демократія; представницька демократія; принцип поділу влади; принцип відповідальності держави і громадянина; соціальний захист; соціальна політика; моделі соціальної держави; ліберальна модель соціальної держави; континентальна модель соціальної держави; скандинавська модель соціальної держави; виконавча влада; державне управління; органи виконавчої влади; Кабінет Міністрів України; міністерство; державна служба; державний службовець; посада державної служби; професійна компетентність; службова дисципліна; місцеве самоврядування; територіальна громада; органи місцевого самоврядування; децентралізація; публічна влада.

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ

Адміністративна відповідальність – це накладення на винних осіб адміністративних стягнень.

Акт застосування права – це обов’язкове волевиявлення компетентних на те осіб, яке підтверджує, встановлює, змінює або припиняє юридичні права й обов’язки персоніфікованих суб’єктів у конкретній життєвій ситуації.

Виконання – форма реалізації зобов’язуючих норм права, що полягає в активній поведінці суб’єктів.

Використання – це форма реалізації, коли суб’єкти на свій розсуд за власним бажанням використовують надані їм права.

Влада – це відносини між людьми, в силу яких одні з них наказують, а інші підкоряються.

Внутрішні функції – пов’язані з реалізацією внутрішніх завдань держави.

Галузь права – це сукупність норм права, що становлять самостійну частину системи права та регулюють суспільні відносини певного виду.

Гарантії законності – це об’єктивні умови і суб’єктивні фактори, а також спеціальні засоби, за допомогою яких забезпечується режим законності.

Гіпотеза – складова частина норми права, що визначає умови, за наявності яких суб’єкти права мають здійснювати свої права та обов’язки, вказані в диспозиції цієї норми.

Громадський порядок – стан урегульованості суспільних відносин, який заснований на реалізації усіх соціальних норм і принципів.

Громадянство – це правовий зв’язок між фізичною особою і державою, що знаходить свій вияв у їх взаємних правах та обов’язках.

Громадянське суспільство – форма сумісної життєдіяльності людей, яка склалася історично, що являє собою сукупність приватних відносин між вільними особами, які виникають у процесі їх діяльності для задоволення інтересів і потреб.

Держава – це політико-територіальна суверенна організація публічної влади більшості населення або частини суспільства, що має спеціальний апарат управління та примусу, здатний за допомогою права робити свої приписи загальнообов’язковими, здійснювати керівництво й управління загальносуспільними справами.

Державна влада – різновид політичної влади, який здійснюється державою та її органами.

Державний апарат – це частина механізму держави, яка являє собою сукупність державних органів, що наділені владними повноваженнями для реалізації державної влади.

Державні підприємства – вид державних організацій, які безпосередньо реалізують функції та завдання у сфері матеріального виробництва.

Державні установи – вид державних організацій, на які покладено завдання з реалізації функцій держави у сфері матеріального виробництва.

Диспозиція – складова частина норми права, що визначає саме правило поведінки.

Дисципліна – це точне, своєчасне і неухильне дотримання встановлених правовими та іншими соціальними нормами правил поведінки у суспільному і державному житті.

Дієздатність – здатність особи своїми діями набувати і здійснювати права та обов'язки.

Дотримання – це форма реалізації права, що здійснюється через пасивну поведінку суб'єктів.

Загальне право – сукупність норм, що були створені системою королівських судів.

Загальнонаукові методи – це найбільш загальні підходи до досліджень, загальні принципи пізнання, які використовуються всіма науками.

Закон – нормативний акт вищої юридичної сили, який регулює найважливіші суспільні відносини, приймається органом законодавчої влади або референдумом.

Законність – це суспільно-політичний режим точного і неухильного здійснення законів та інших нормативних актів всіма суб'єктами суспільних відносин.

Законодавчий процес – це встановлений порядок проходження проектів законів і інших нормативно-правових актів аж до їх прийняття і набуття чинності.

Застосування норм права – це державно-владна, організаційна діяльність компетентних органів держави з реалізації норм стосовно конкретних життєвих ситуацій шляхом винесення індивідуально-правових рішень.

Звичай – це правила поведінки, які склалися історично, закріплені у суспільній практиці внаслідок багаторазового повторення.

Злочин – суспільно небезпечна поведінка, яка передбачена кримінальним законодавством і тягне за собою застосування заходів кримінального покарання.

Зміст права – це уся сукупність правових приписів, за допомогою яких здійснюється регулювання суспільних відносин.

Зовнішні функції – пов'язані з реалізацією завдань держави на міждержавному рівні. 75

Іджма – документ, складений за єдиною згодою докторів ісламу.

Імперія – це насильно створені складні держави, що мають деспотичну форму правління.

Інститут права – частина галузі права, яка складається із сукупності норм права, що регулюють якісно однорідні суспільні відносини.

Інтерпретаційні акти – це правові акти компетентних державних органів, що вміщують результати офіційного тлумачення.

Історичний тип держав – це сукупність найсуттєвіших ознак, притаманних державам, що існували на певних етапах розвитку людства.

Конфедерація – це союз суверенних держав, який створюється для досягнення конкретної спільної мети.

Коран – збірник висловлювань Аллаха останньому з його пророків і

посланців Магомету.

Корпоративні норми – це правила поведінки, які встановлюються і забезпечуються об'єднаннями громадян.

Кримінальна відповідальність – це відповідальність, що полягає у застосуванні до винної у вчиненні злочину фізичної особи виду й міри кримінального покарання.

Мета права – полягає в закріпленні певної поведінки всіх суб'єктів суспільного життя, що беруть участь у даних відносинах.

Метод правового регулювання – сукупність прийомів і засобів, за допомогою яких упорядковуються суспільні відносини.

Методологія науки – це сукупність принципів, прийомів, способів наукової діяльності, які застосовуються для отримання правових знань, які відображають об'єктивну реальність.

Механізм держави – це система усіх державних організацій, які здійснюють її завдання та реалізують функції.

Міжнародно-правові акти – норми міжнародного співтовариства, які за санкцією держави поширюються на її територію.

Міністерство – центральний орган виконавчої влади, який здійснює державне управління в певній галузі чи сфері життя.

Місцеве самоврядування – це гарантоване державою право територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення.

Монархія – це форма правління, при якій верховна державна влада повністю або частково зосереджується в руках одноосібного глави держави і передається у спадок.

Національна держава – держава, що утворена нацією, яка компактно проживає на певній території, економічно і політично самовизначилась, створює сприятливі умови для існування всіх мешканців країни незалежно від їх соціального становища.

Національний суверенітет – це сукупність повноважень та прав, що гарантують незалежність осіб.

Неосновні (окремні) функції – це напрями діяльності, які безпосередньо не відображають її сутності або ж є частиною основних.

Неофіційне тлумачення – це роз'яснення норм права, яке дається не уповноваженими суб'єктами і не викликає юридичних наслідків.

Норма права – це загальнообов'язкове, формально визначене, встановлене або санкціоноване правило поведінки, яке впливає на суспільні відносини з метою їх впорядкування.

Нормативний акт – це письмовий документ компетентного суб'єкта права, в якому закріплюються правила поведінки загального характеру, що забезпечуються державою.

Нормативний договір – правило поведінки загального характеру, що встановлюється за взаємною домовленістю кількох суб'єктів і забезпечується державою.

Норми моралі – це правила поведінки, що склалися у суспільстві під впливом громадянської думки відповідно до уявлень людей про добро і зло,

гідність, справедливість.

Об'єкт влади – поведінка окремих індивідів або їх сукупності, до яких звернені розпорядження суб'єкта влади.

Об'єкти правовідносин – це реальні блага, з приводу яких суб'єкти вступають у правовідносини.

Обов'язок – це необхідність певної поведінки.

Орган держави – це колектив державних службовців, наділений владними повноваженнями, відповідними матеріально-технічними засобами, утворений на законних підставах для виконання конкретних завдань і функцій держави.

Органи виконавчої влади – виконавчо-розпорядчі органи, які здійснюють повсякденну оперативну роботу щодо державного управління суспільними процесами в інтересах суспільства.

Організаційні гарантії – це заходи організаційного характеру, що забезпечують зміцнення законності і боротьбу з правопорушеннями.

Основні (загальні) функції – притаманні кожній ланці держави.

Основні права людини – це певні можливості людини, які необхідні для її існування та розвитку в конкретних історичних умовах.

Офіційне тлумачення – це роз'яснення, яке здійснюється уповноваженими на те суб'єктами і має загально-обов'язковий характер для всіх, хто реалізує норми права.

Підгалузь права – окрема частина галузі права, що об'єднує норми й інститути, які регулюють спеціальні види суспільних відносин.

Підзаконний акт – це письмовий документ уповноваженого суб'єкта, прийнятий на підставі та для виконання закону.

Політична влада – це влада, яка здійснюється різноманітними ланками політичної системи суспільства.

Політичні норми – правила поведінки, які регулюють відносини між соціальними групами, націями, їх участь в організації та здійсненні державної влади.

Посадові особи – службовці державних органів, підприємств, установ, організацій різних форм власності, які постійно або тимчасово виконують організаційно-розпорядчі та інші функції.

Постійні функції – діють у державі на різних етапах її існування.

Права людини – це певні можливості діяти певним чином або утримуватися від певних вчинків.

Право – система загальнообов'язкових, формально визначених правил поведінки, які встановлюються або санкціонуються державою та забезпечуються її примусовою силою.

Право справедливості – система правових норм, що створені судами лорда-канцлера в процесі доповнення загального права.

Правова держава – це суверенна, політико-територіальна організація публічної влади, яка базується на принципах поваги до особи й недоторканності її прав і свобод, верховенства права, дотримання закону.

Правова ідеологія – це сукупність юридичних ідей, теорій, поглядів, які відображають і оцінюють правову реальність.

Правова культура – це система правових цінностей, що відповідають рівню досягнутого суспільством правового прогресу і відображають у правовій формі стан свободи особи, інші найважливіші соціальні цінності.

Правова поведінка – соціально значущі вчинки індивідуальних чи колективних суб'єктів, що контролюються їх свідомістю і волею, передбачені нормами права і тягнуть за собою юридичні наслідки.

Правова психологія – сукупність правових почуттів, емоцій, оцінок, що домінують у суспільстві.

Правова система – це сукупність усіх правових явищ, що існують у певній державі.

Правова сім'я – сукупність національних правових систем у межах одного типу права, що об'єднані спільністю історичного формування, структурою джерел, а також практикою застосування.

Правове виховання – це цілеспрямована діяльність держави, громадських організацій, окремих громадян щодо передачі юридичного досвіду.

Правове регулювання – форма владного юридичного впливу на суспільні відносини, що здійснюється державою за допомогою всіх правових засобів з метою їх упорядкування і закріплення.

Правовий звичай – санкціоноване державою правило поведінки, яке утворилося у суспільстві як простий звичай в результаті багаторазового повторення впродовж тривалого часу.

Правовий статус особистості – це сукупність прав, свобод і обов'язків, встановлених чи визнаних державою.

Правові відносини – це специфічні суспільні відносини, що виникають на основі норм права, учасники яких є носіями суб'єктивних прав та юридичних обов'язків.

Правоздатність – це здатність особи мати права і обов'язки.

Правознавство – це сукупність юридичних наук.

Правомірна поведінка – це поведінка осіб, що відповідає правовим нормам і гарантується державою.

Правопорушення⁷⁸ – це суспільно небезпечне, винне діяння деліктоздатного суб'єкта, яке суперечить вимогам правових норм.

Правопорядок – це заснована на праві й законності організація суспільного життя, яка відображає якісний стан суспільних відносин.

Праворозуміння – це наукова категорія, яка відображає процес і результат цілеспрямованої діяльності людини, яка вміщує в собі пізнання права, його оцінку і ставлення.

Правосвідомість – вид суспільної свідомості, що містить у собі сукупність поглядів, почуттів, емоцій, ідей, які характеризують ставлення людини, суспільства в цілому до чинного чи бажаного права.

Правосуб'єктність – це передбачена нормами права здатність виступати учасником правовідносин.

Правотворчий процес – юридично встановлені процедури діяльності суб'єктів правотворчості, порядку формування і закріплення їх волі у загальнообов'язкових юридичних приписах.

Правотворчість – форма владної діяльності уповноважених суб'єктів, спрямованої на утворення нормативно-правових актів, за допомогою яких в чинній юридичній системі запроваджуються, змінюються чи скасовуються правові норми.

Предмет правового регулювання – сукупність суспільних відносин.

Предмет теорії держави і права – найбільш загальні закономірності існування та розвитку державно-правових явищ.

Приватне право – сукупність норм права, що регулюють відносини у сфері приватного інтересу.

Приватні методи – це способи пізнання, які вироблені загальною теорією держави і права.

Принципи права – це керівні ідеї, які характеризують зміст права, його сукупність і призначення в суспільстві.

Причини правопорушень – це комплекс явищ об'єктивного і суб'єктивного характеру, що здатні детермінувати протиправну поведінку.

Прогалини у праві – це випадки відсутності правових норм, необхідних для регулювання суспільних відносин.

Проступки – це суспільно шкідливі правопорушення.

Публічне право – це система норм, що врегульовують відносини між державними органами та між державою й особою.

Реалізація права – це втілення положень правових норм у фактичній поведінці суб'єктів права.

Релігійні норми – це правила, які регулюють поведінку і специфічні культові дії, які засновані на вірі в існування Бога.

Республіка – це форма правління, за якої повноваження верховної влади здійснюють виборні органи, які обираються населенням на відповідний термін.

Ретроспективна юридична відповідальність – це зазнавання певного роду невиконаних правових наслідків.

Розподіл влад – це засіб стримування влади держави у рамках принципів гуманного, цивілізованого суспільства, механізм захисту прав особи, які закріплені в конституції.⁷⁹

Санкція – складова частина норми права, яка у разі її невиконання визначає заходи щодо відновлення порушеного права та покарання правопорушника.

Свобода – можливість робити все, що не завдає шкоди іншим і загальному благу.

Система законодавства – це цілісна сукупність усіх упорядкованих певним чином нормативно-правових актів.

Система права – внутрішня організація права певного суспільства.

Склад правопорушення – це сукупність закріплених в законі ознак суб'єктивного і об'єктивного характеру, наявності яких суспільно небезпечно діяння визнається конкретним правопорушенням.

Соціальна держава – це держава, яка прагне до забезпечення кожному громадянину гідних умов існування, соціальної захищеності, співучасті в

управлінні виробництвом.

Соціальні норми – правила поведінки людей у суспільстві.

Спеціальні методи – це засоби пізнання, які розробляються в межах окремих наук, а потім використовуються для вивчення державно-правових явищ.

Спосіб тлумачення – це сукупність прийомів і засобів, які дозволяють з'ясувати зміст норми права і вираженої в ній волі з метою її реалізації.

Стадія правотворчого процесу – це самостійний етап процедур, організаційно відокремлений комплекс тісно пов'язаних між собою дій, які спрямовані на створення певного нормативного акта.

Структура норми права – це внутрішня форма організації норми права.

Структура права – це внутрішня побудова, спосіб організації взаємодіючих елементів.

Суб'єкти влади – владний та підвладний.

Суб'єктивне право – це вид і міра можливої поведінки суб'єкта.

Суверенітет – незалежність та верховенство державної влади як в межах своєї території, так і її незалежність у вирішенні питань зовнішньої політики.

Суверенітет народу – верховенство народу у вирішенні суспільних та державних питань.

Сунна – це переказ ісламу, викладений в оповіданнях про вчинки і висловлювання пророка Магомета.

Суспільні відносини – це зв'язки між людьми, які встановлюються в процесі їх спільної життєдіяльності.

Теорія – це форма наукового знання, яка дає цілісне уявлення про закономірності та суттєві зв'язки дійсності.

Теорія держави і права – це система знань про най-більш загальні закономірності виникнення, розвитку та функціонування державно-правових явищ.

Технічні норми – це норми, які регулюють ставлення людей до знарядь виробництва, до практики.

Тимчасові функції – характеризуються тимчасовістю існування, що обумовлено специфікою завдань держави на окремих етапах її функціонування.

Тип держави – взяті в єдності найбільш загальні риси різних держав, система їх найважливіших властивостей і сторін, які породжуються відповідною епохою і характеризуються загальними суттєвими ознаками.

Тип правового регулювання – юридичний режим, загальний порядок регулювання, що складається у певній сфері суспільних відносин.

Тлумачення правових норм – це складний вольовий процес, спрямований на з'ясування обсягу та точного змісту, який вміщено у нормі права, і роз'яснення його для інших.

Унітарна держава – це держава, окремі складові якої не мають суверенітету, усіх ознак державності.

Федерація – це союзна держава, яка складається із державних утворень, які мають самостійність.

Форма держави – це поняття, яке характеризує державу за існуючими у ній формою правління, формою устрою та формою державного режиму.

Форма права – офіційні форми зовнішнього виразу, закріплення правових норм, що діють у певній державі.

Функції держави – це основні напрямки її діяльності, в яких відображаються й конкретизуються завдання і мета держави, проявляються її сутність та зміст.

Функції права – це основні напрямки впливу права на суспільні відносини і поведінку людей.

Функції юридичної відповідальності – це головні напрями юридичного впливу як на правопорушника, так і на інших осіб з метою захисту правопорядку.

Цивільно-правова відповідальність – це накладення цивільно-правових стягнень на особу за невиконання або неналежне виконання зобов'язань.

Цінність права – здатність права служити ціллю та засобом задоволення загальнолюдських потреб та інтересів громадян та їх об'єднань.

Юридична відповідальність – це різновид соціальної відповідальності, регламентованої правовими нормами.

Юридична практика – це діяльність та накопичений досвід компетентних органів, посадових осіб та громадян з видання та реалізації юридичних норм.

Юридичний обов'язок – це вид і міра належної поведінки суб'єкта.

Юридичний прецедент – рішення, яке стало нормою при розгляді всіх подібних справ у майбутньому.

Юридичні гарантії – це обумовлена система умов і засобів особливостями економічного і суспільного ладу, яка закріплена в діючому законодавстві.

Юридичні факти – це конкретні життєві обставини, що передбачені нормами права, які зумовлюють виникнення, зміну та припинення правовідносин.

ПИТАННЯ ДО ЕКЗАМЕНУ

1. Поняття і система юридичної науки.
2. Функції юридичної науки, її завдання на сучасному етапі.
3. Предмет загальної теорії держави і права.
4. Методи (методологія) пізнання держави і права.
5. Місце теорії держави і права в системі суспільних та юридичних наук.
6. Влада та соціальні норми в первісному суспільстві.
7. Історичні умови зародження держави і права.
8. Ознаки держави, які відрізняють її від влади первісного суспільства.
9. Ознаки права, які відрізняють його від норм первісного суспільства.
10. Типові та унікальні форми виникнення держави.
11. Різноманітність поглядів на походження держави і права.
12. Поняття та ознаки держави.
13. Наукові погляди щодо сутності держави.
14. Особливості становлення державно-правової організації в Україні.
15. Поняття типу держави, фактори, які його визначають.
16. Поняття та структура форми держави.
17. Форма правління: поняття та різновиди.
18. Форма державного устрою: поняття та різновиди.
19. Політико-правовий режим і його різновиди.
20. Співвідношення типу і форми держави.
21. Поняття, зміст функцій держави, їх класифікація.
22. Правові форми здійснення функцій державою.
23. Роль органів внутрішніх справ у здійсненні функцій держави.
24. Поняття державного апарату та його ознаки.
25. Орган держави: поняття, ознаки, види.
26. Чинники, які впливають на зміну в функціях і апараті держави.
27. Система державних органів згідно з Конституцією України.
28. Громадянське суспільство і держава. Їх взаємодія та співвідношення.
29. Поняття та структура політичної системи.
30. Місце і роль держави в політичній системі суспільства.
31. Державна влада, її суверенні властивості. Правові форми обмеження державної влади.
32. Поняття, сутність і види держав соціально-демократичної орієнтації.
33. Правова держава в історії політико-правової думки.
34. Поняття правової держави і її основні ознаки.
35. Поняття і основні риси правового статусу особи в правовій державі.
36. Основні форми й інститути демократії в Україні.
37. Проблема формування правової держави в Україні.
38. Демократична держава як принцип державного ладу.
39. Правова держава як принцип державного ладу.
40. Наукові концепції праворозуміння.
41. Поняття і ознаки права.
42. Об'єктивне і суб'єктивне в праві

43. Класифікація функцій права та їх загальна характеристика.
44. Принципи права: поняття та класифікація.
45. Право, економіка, політика. Співвідношення правової, економічної та політичної підсистем суспільства
46. Поняття, система та функції нормативного регулювання суспільних відносин, його види.
47. Поняття і види соціальних норм. Співвідношення правових і технічних норм.
48. Право і мораль. Співвідношення норм права і норм моралі.
49. Право та інші соціальні норми.
50. Правовий вплив та правове регулювання.
51. Поняття механізму правового регулювання, його стадії та елементи.
52. Вимоги до механізму правового регулювання в умовах демократичної правової держави.
53. Поняття та класифікація форм права.
54. Поняття та ознаки нормативно-правового акта, його види.
55. Поняття закону, його основні ознаки та види.
56. Конституція України, її основні риси і місце в правовій системі.
57. Підзаконний нормативно-правовий акт: поняття та ознаки.
58. Поняття і загальні ознаки норми права.
59. Нормотворча техніка як різновид юридичної техніки: поняття, елементи, види.
60. Законодавча техніка. Юридична термінологія.
61. Структура норми права: поняття та загальна характеристика.
62. Класифікація норм права. Загальна характеристика їх основних видів.
63. Способи викладу правових норм у нормативно-правових актах.
64. Нетипові нормативно-правові приписи. Співвідношення норми права і припису статті нормативно-правового акта.
65. Система права: поняття, ознаки, основні елементи.
66. Поняття предмету та методу правового регулювання.
67. Система права, система законодавства, система юридичних наук, їх співвідношення.
68. Система законодавства України: поняття, структура.
69. Система права та правові системи.
70. Поняття та ознаки правових відносин.
71. Критерії класифікації та види правових відносин.
72. Склад і зміст правових відносин.
73. Суб'єкти правових відносин, їх властивості.
74. Поняття і види об'єктів правових відносин.
75. Поняття юридичних фактів, їх класифікація.
76. Поняття правотворчості, її функції та принципи.
77. Види правотворчості.
78. Основні стадії правотворчого процесу.
79. Юридична сила нормативно-правових актів.

80. Порядок видання законів в Україні.
81. Межі чинності нормативно-правових актів.
82. Поняття і форми систематизації нормативно-правового матеріалу.
83. Законодавча техніка: поняття та види.
84. Поняття і форми безпосередньої реалізації права.
85. Поняття та основні риси застосування юридичних норм.
86. Основні стадії правозастосувального процесу. Вимоги правильного застосування норм права.
87. Акти застосування правових норм, загальна характеристика та їх види.
88. Особливості правозастосування при прогалинах в праві та колізіях правових норм.
89. Поняття тлумачення норм права, його основні види.
90. Основні способи тлумачення правових норм.
91. Види тлумачення норм права за суб'єктами.
92. Тлумачення норм права за обсягом їх правового змісту.
93. Поняття та види інтерпретаційних актів.
94. Юридична природа керівних роз'яснень Пленуму Верховного Суду.
95. Поняття правомірної поведінки та її види.
96. Об'єктивна і суб'єктивна сторони правомірної поведінки.
97. Поняття і основні ознаки правопорушення, його різновиди.
98. Склад правопорушення, характеристика його основних елементів.
99. Поняття, підстави, цілі та види юридичної відповідальності.
100. Підстави звільнення від юридичної відповідальності.
101. Роль органів внутрішніх справ у боротьбі зі злочинами та іншими правопорушеннями.
102. Поняття юридичного процесу, його ознаки та види.
103. Стадії юридичного процесу.
104. Процесуальні документи: загальні положення та їх види.
105. Природа і система процесуального права.
106. Поняття, структура та види правосвідомості.
107. Правова культура: поняття, структура, сфери та форми дії.
108. Правовий нігілізм: витоки, форми прояву, перспективи і шляхи його подолання в Україні.
109. Правове виховання: поняття, структура, види.
110. Значення правової культури в формуванні правової держави та сучасного юриста.
111. Поняття законності як багатоаспектного політико-правового явища.
112. Поняття правопорядку, його співвідношення з суспільним порядком і законністю.
113. Гарантії та методи забезпечення законності та правопорядку. Види юридичних гарантій законності.
114. Поняття та види дисципліни.
115. Система забезпечення законності в діяльності органів внутрішніх справ.

116. Правова система суспільства: поняття і структура.
117. Загальна характеристика романо-германської правової сім'ї.
118. Загальна характеристика англосаксонської правової сім'ї.
119. Загальна характеристика правової сім'ї релігійно-моральної орієнтації.
120. Загальна характеристика сім'ї традиційного права.

**ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО
КОНТРОЛЮ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ЗНАНЬ
ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ
освітнього компонента
«ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА»**

Результати контролю знань слугують основним показником, за яким оцінюється робота окремого здобувача, академічної групи, курсу та здійснюється на підставі Положення «Про порядок оцінювання результатів освітньої діяльності здобувачів вищої освіти у Державному університеті економіки і технологій» (нова редакція) від 30.01.2025 р.

Контроль знань ґрунтується на таких основних принципах:

- перевірка й оцінка знань Здобувачів мають відображати рівень засвоєння знань та стимулювати Здобувачів до досягнення нових успіхів;
- перевірка й оцінювання знань мають проводитися систематично, планово, у нерозривному зв'язку з усім процесом навчання; послідовно з поступовим ускладненням завдань, змісту й методики;
- перевірка й оцінювання знань здійснюються з урахуванням індивідуальних особливостей і особистих успіхів кожного окремого Здобувача;
- оцінка знань Здобувача повинна відповідати істинній якості та кількості засвоєних знань, умінь і навичок.

Контрольні заходи з освітнього компонента «Теорія держави і права» проводяться протягом семестру та охоплюють: *діагностичний, поточний контроль (складається з оцінювання аудиторної, індивідуальної та самостійної роботи) та підсумковий контроль (залік/екзамен)*. У разі настання обставин непереборної сили (форс-мажорних обставин) контрольні заходи можуть проводитися з використанням технологій дистанційного навчання.

Контроль знань здійснюється у вигляді:

- 1) поточного контролю знань здобувачів;
- 2) підсумкового контролю знань здобувачів.

Поточний контроль⁸⁶ знань здобувача є невід'ємною частиною всього навчального процесу і засобом виявлення ступеню засвоєння здобувачем програмного матеріалу.

При поточному контролі результатів навчання здобувачів вищої освіти під час вивчення освітнього компонента Теорія держави і права оцінці підлягають результати навчання, що виявляються через набуті компетентності (знання, уміння, навички тощо), а саме:

а) денній та заочній формах навчання:

- відповіді на аудиторних заняттях;
- результати виконання модульних контрольних робіт;
- результати виконання і захисту завдань самостійної роботи;

б) на дистанційній формі навчання в умовах карантину:

- відповіді під час занять в дистанційному режимі (у Zoom Business тощо);
- результати виконання і захисту завдань самостійної роботи здобувачів

вищої освіти.

Поточний контроль за результатами виконання модульних контрольних робіт передбачає оцінювання теоретичних знань та практичних умінь і навичок, які здобувач набув після опанування певної завершеної частини навчального матеріалу з освітнього компонента Теорія держави і права.

Модульні контрольні роботи можуть проводитися у формі:

- тестування;
- відповідей на теоретичні питання;
- розв'язання практичних завдань;
- розв'язання практичних ситуацій.

Результат поточного контролю з освітнього компонента Теорія держави і права визначається сумарно за всіма складовими, в діапазоні 0 – 50 балів.

При оцінюванні знань здобувачів враховуються такі компоненти: рівень знань, обсяг знань, знання лекційного матеріалу, знання першоджерел. В свою чергу кожний компонент детально конкретизується. Так, рівень продуктивного мислення — це коли здобувач висвітлює матеріал, як правило, із одного першоджерела, а при додаткових питаннях має утруднення з відповіддю, не завжди може зробити самостійне узагальнення і висновки. Рівень самостійного мислення - це коли здобувач у своїх відповідях виходить за рамки навчальної програми, на основі додаткового матеріалу робить конкретні узагальнення, висновки, що носять елементи новизни, вдало володіє прийомами аналізу і синтезу суспільних явищ.

Важливим компонентом рівня знань є наявність у відповіді здобувача структурного аналізу навчального матеріалу (знання структури курсу, теми, питання та ін.), уміння складати тезисний план відповіді, правильно користуватися понятійним апаратом дати конкретні формування і тлумачення законів, уміння синтезувати знання з ряду тем, проблем, питань. Компонентом рівня знань слід вважати культуру мови, а саме: нормативність мовних засобів, логічність і послідовність висвітлення теми.

Оцінювання поточної роботи здобувача в семестрі проводиться за трьома основними напрямками: 87

- 1) систематичність та активність роботи на лекційних та семінарських заняттях;
- 2) виконання завдань для самостійного опрацювання та індивідуальної роботи;
- 3) науково-дослідна робота здобувача

Практичне заняття – це організаційна форма навчального заняття, на якому викладач організовує детальний розгляд здобувачами вищої освіти окремих теоретичних положень навчального освітнього компонента і формує вміння та навички їх практичного застосування шляхом виконання практичних завдань.

Індивідуальне завдання – одна з форм самостійної роботи здобувачів вищої освіти, яка передбачає створення умов для як найповнішої реалізації творчих можливостей здобувачів вищої освіти і має на меті поглиблення, узагальнення і закріплення знань, які здобувачі вищої освіти одержують у процесі навчання, а також застосування цих знань на практиці.

До індивідуальних завдань належать такі: підготовка рефератів, есе, виконання розрахункових, графічних робіт, оформлення звітів, аналіз практичних ситуацій, підготовка реферативних матеріалів із фахових публікацій, власні дослідження до конференцій, участь в олімпіадах тощо.

Індивідуальні завдання виконуються здобувачами вищої освіти самостійно з одержанням необхідних консультацій з боку науково-педагогічного працівника. Допускаються випадки виконання робіт з комплексної тематики кількома здобувачами вищої освіти.

Науково-дослідна робота – це форма організації наукової та дослідної роботи здобувачів вищої освіти, за якої вони залучаються до активної самостійної (або під керівництвом викладача) науково-дослідної діяльності для формування наукового світогляду, розвитку науково-дослідних умінь, навичок творчого вирішення практичних завдань; це форма сприяння молодим дослідникам в опануванні методології та методів наукового пошуку.

Науково-дослідна робота здобувачів вищої освіти в Університеті відбувається за трьома основними напрямками: науково-дослідна робота у навчальному процесі; науково-дослідна робота здобувачів вищої освіти у позанавчальний час; науково-організаційні заходи – конференції, конкурси, олімпіади та ін.

Виконання науково-дослідної роботи у процесі вивчення навчальних дисциплін відбувається за умов оптимального співвідношення репродуктивних і творчих завдань, індивідуальних і колективних форм організації процесу навчання, максимального насичення занять ситуаціями спільної творчої діяльності.

Оцінювання складових поточного контролю результатів освітньої діяльності здобувачів вищої освіти денної і заочної форм навчання з вивчення обов'язкових і вибіркових дисциплін (крім іноземних мов) здійснюється у відповідності до шкали:

K. CURRENT AND FINAL EVALUATION / ПОТОЧНЕ ТА ПІДСУМКОВЕ ОЦІНЮВАННЯ		
Складові поточного контролю результатів освітньої діяльності здобувачів вищої освіти.	Форма підсумкового контролю	
	Іспит (1 семестр)	
	за формами здобуття освіти	
	<i>денна</i>	<i>заочна</i>
поточний контроль		
Знання, уміння та навички, продемонстровані на аудиторних заняттях	20	10
Виконання модульних контрольних робіт	10	10
Виконання і захист завдань самостійної роботи	10	20
Професійні комунікації за компонентом	До 5 балів	До 5 балів
Наукова робота за компонентом	До 5 балів	До 5 балів
підсумковий контроль		
	50	50
УСЬОГО	100	100
Оцінювання курсової роботи проводиться за умови виконання наступних вимог:		
попереднє оцінювання курсової роботи викладачем - максимальна оцінка – 50 балів;		
наявність презентації - максимальна оцінка - 10 балів;		
захист курсової роботи - максимальна оцінка - 40 балів.		

Підсумковий контроль знань здобувачів вищої освіти

Підсумковий контроль проводиться з метою оцінювання результатів навчання на певному освітньому рівні або на окремих його завершених етапах. Підсумковий контроль успішності проводиться у формі *екзамену, заліку* з конкретного навчального освітнього компонента або окремої її завершеної частини в обсязі навчального матеріалу, визначеного Силабусом цього навчального освітнього компонента, і у терміни, встановлені графіком освітнього процесу.

Метою підсумкового контролю знань є визначення дійсного рівня та змісту знань здобувачів вищої освіти з конкретного освітнього компонента за обсягом, якістю, глибиною та вмінням застосовувати одержані знання у практичній діяльності відповідно до моделі конкретного освітньо-кваліфікаційного рівня.

Підсумковий контроль знань з цього освітнього компонента проводиться у формі *екзамену*. Питання до *екзамену* є вузловими, узагальненими, комплексними, потребують творчого підходу під час побудови відповіді та вміння синтезувати отримані знання.

Питання до *екзамену* відбираються в межах програмних питань, що становлять зміст навчального освітнього компонента. Програмні питання доводяться до Здобувачів на початку навчального семестру.

Передумовою для успішного складання *екзамену* з освітнього компонента є поточна робота протягом семестру

Оцінка «відмінно»

Відповідь здобувача базується на самостійному творчому мисленні. Знання питання, належне висвітлення питання, вміння скласти тезисний план відповіді і вміло користуватись понятійним апаратом. Відповідь грамотно та логічно побудована. Здобувач без зволікань дає відповідь на основні та додаткові питання. Програмний матеріал засвоєно повністю.

Грунтовні знання першоджерел, нормативно - правових актів, вміння робити узагальнення та висновки, використовуючи додаткову літературу.

Оцінка «добре» 89

Відповідь здобувача базується на самостійному аналізі даного питання. Належні знання структури тексту, висвітлення матеріалу - грамотно по суті. Добре засвоєння програмного матеріалу, володіння навичками і засобами виконання практичних завдань. Можливі несуттєві неточності в поясненні деяких не основних питань. Знання першоджерел, нормативно-правових актів та іншої літератури.

Оцінка «задовільно»

Відповідь здобувача ґрунтується на рівні репродуктивного мислення. Слабкі знання структури курсу, допускає помилкові тлумачення термінів, формулювань. Спостерігається порушення послідовності у висвітленні питання. Засвоєно лише основну частину програмного матеріалу. Не достатньо володію знаннями понятійного апарату, нормативно-правового матеріалу, навичками узагальнення та висновків.

Максимальна кількість балів за підсумковим контролем складає 50 балів.

Оцінювання семестрової роботи здобувача здійснюється в межах 100 балів.

Результати роботи в семестрі оцінюються за 100 бальною системою з подальшим переведенням у 4-бальну та систему ECTS за наступною шкалою:

Шкала балів	Оцінка за 4-бальною шкалою	Шкала ECTS
90 – 100	Відмінно	A
80 – 89	Добре	B
70 – 79		C
66 – 69	Задовільно	D
60 – 65		E
21 – 59	незадовільно з можливістю повторного складання екзамену (заліку)	FX
0 – 20	незадовільно з можливістю вивчення освітнього компонента за індивідуальним графіком у формі додаткової індивідуально- консультативної роботи.	F

Оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти здійснюється згідно Положення про оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти <https://surl.li/aiknon>

Порядок повторного проходження контрольних заходів та повторного вивчення освітнього компоненту регулюється Порядком ліквідації академічної заборгованості, повторного проходження контрольних заходів та повторного вивчення освітніх компонентів у ДУЕТ <https://surl.lt/lmbaxo>

Академічна доброчесність та політика використання ШІ

Під час вивчення⁹⁰ освітнього компонента здобувачі вищої освіти зобов'язані дотримуватися принципів і правил академічної доброчесності відповідно до законодавства України та внутрішніх нормативних документів Державного університету економіки і технологій.

Дотримання академічної доброчесності передбачає самостійне виконання навчальних і контрольних завдань, належне посилення на використанні джерела інформації, повагу до авторства та результатів інтелектуальної діяльності інших осіб, недопущення списування, обману, фабрикації, фальсифікації, використання недозволеної допомоги та інших порушень академічної доброчесності.

У разі виявлення порушень академічної доброчесності заходи реагування застосовуються відповідно до законодавства України та внутрішніх

нормативних документів Університету.

Ознайомитися із системою забезпечення академічної доброчесності в Державному університеті економіки і технологій можна за посиланням: <https://www.duet.edu.ua/ua/area/science/acad>.

Рівень застосування ІІІ може передбачати повну заборону, обмежене використання для допоміжних операцій (пошук ідей, редагування, переклад тощо), використання з обов'язковим декларуванням або вільне використання як інструменту виконання завдання. У всіх випадках здобувач освіти несе відповідальність за достовірність, самостійність і зміст представленого результату та повинен зазначати факт використання ІІІ у випадках, передбачених вимогами до завдання.

Ознайомитись з Політикою використання штучного інтелекту в Державному університеті економіки і технологій можна за посиланням: https://www.duet.edu.ua/uploads/normbase/pol_ai.pdf

Рівень допустимого використання в навчальних завданнях ІІІ з освітнього компонента

Рівень 1 - ІІІ дозволено лише на етапі підготовки. Можливе використання для пошуку ідей, планування роботи, аналізу підходів, але не для створення змісту готової роботи. Рівень 2 -ІІІ дозволено для вдосконалення мови та форми. Допускається використання для редагування тексту, покращення структури, стилю та мовного оформлення.

ПЕРЕЛІК ОСНОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДО КУРСУ

Нормативно-правова

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Декларація про державний суверенітет України від 16.07.1990. ВВР. 1990.- № 3.
3. Декларація прав національностей // ВВР. 1991 № 53.
4. Загальна декларація прав людини (ООН, 1948) К., 2007.
5. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (ООН, 1966) К., 2008.
6. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (ООН, 1966) – К., 2000.
7. Європейська конвенція з прав людини (1950) К., 1999.
8. Конвенція ООН про права дитини К., 1999.

Основна:

1. Загальна теорія права та держави : навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти Національного університету «Одеська юридична академія», факультетів: ФПС, СПФ, ФМПВ [Електронне видання] / А. Ф. Крижановський, Н. М. Крестовська, Л. Г. Матвеева, С. М. Скуріхін, В. Є. Іванчук. - Одеса : Фенікс, 2022. - 258 с. (Сер. «Навчально-методичні посібники»). - Режим доступу: <http://dspace.opua.edu.ua/handle/11300/16059>
2. Концептуальні засади взаємодії політики й управління : навч. посіб. / за заг. ред. В. А. Ребкала, В. А. Шахова, В. В. Голубь, В. М. Козакова. К. : НАДУ, 2010. 299 с.
3. Машков А. Д. Теорія держави і права: підручник. Київ: Алерта, 2024. 452 с. Тихомиров О. О. Юридична відповідальність за правопорушення в інформаційній сфері : навч. посіб. К. : Нац. акад. СБУ, 2015. 172 с.
4. Пендюра М. М. Теорія держави та права. Курс інтерактивних лекцій. К. : 7БЦ, 2023. 468 с.
5. Скаун О. Ф. Теорія права і держави : підруч. Вид. 4- те, допов. і перероб. К. : Правова єдність : Алерта, 2014. 524 с.
6. Теорія держави та права : навч. посіб. / Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін. ; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. К : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
7. Теорія держави і права : навч. посіб. / С. К. Бостан, С. Д. Гусарев, Н. М. Пархоменко та ін. К. : Академія, 2013. 348 с.
8. Теорія держави і права : підруч. / О. М. Бандурка, О. М. Головка, О. С. Передерій та ін. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. М. Бандурки ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с.
9. Теорія держави і права. Академічний курс : підруч. / О. В. Зайчук, А. П. Заєць, В. С. Журавський та ін. ; за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. 2-е вид., перероб. і допов. К. : Юрінком Інтер, 2008. 688 с.
10. Тихомиров Ю. А. Государство : монография. М. : Норма ; Инфра-

М, 2013. 320 с.

11. Тімуш І. С. Інтегральний погляд на право : монографія. К. : Атіка, 2009. 284 с.

12. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Т58 Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 268 с

13. Тюріна О. В. Сучасні національні правові системи : навч. посіб. К. : Нац. акад. внутр. справ, 2015. 200 с.

Додаткова:

1. Актуальні проблеми теорії держави та права: навч. посіб. / Є. В. Білозьоров, Є. О. Гіда, А. М. Завальний та ін.; за заг. ред. Є. О. Гіди. Київ: О. С. Ліпкан, 2010. 260 с.

2. Артеменко В. Проектування нормативно-правових актів: навч. посіб. Київ: Фонд «Європа ХХІ», 2007. 256 с.

3. Бабін Б. В., Ковбан А. В. Права людини та громадянське суспільство: навч. посіб. Одеса: Фенікс, 2014. 258 с.

4. Багатомовний юридичний словник-довідник / І. О. Голубовська та ін.; відп. ред. І. О. Голубовська. І. Ю. Штиченко. Київ: Київський ун-т, 2012. 543 с.

5. Васильєв А. С., Борщевський І. В., Іванов В. В., Канзафарова І. С., Притченко Р. С., Труба В. І. Теорія права і держави: підруч. Харків: Одісей, 2007. 447 с.

6. Ведерніков Ю. А., Папірна А. В. Теорія держави та права: навч. посіб. Київ: Знання, 2008. 333 с.

7. Велика українська юридична енциклопедія: у 20-ти томах / редкол.: В. Д. Гончаренко (гол.) та ін. Харків: Право, 2016. Том 1: Історія держави і права України. 848 с.

8. Велика українська юридична енциклопедія: у 20-ти томах / редкол.: С. І. Максимов (гол.) та ін. Харків: Право, 2017. Том 2: Філософія права. 1128 с.

9. Велика українська юридична енциклопедія: у 20-ти томах / редкол.: О. В. Петришин (гол.) та ін. Харків: Право, 2017. Том 3: Загальна теорія права. 952 с.

10. Великий енциклопедичний юридичний словник. А-Я / за ред. Ю. С. Шемшученка. 2-е вид., переробл. і допов. Київ: Юридична думка, 2012. 1017 с.

11. Волинка К. Г. Теорія держави і права: навч. посіб. 2-ге вид. Київ: МАУП, 2006. 240 с.

12. Ганич О. А. Правотворчість в державному управлінні: навч. посіб. Донецьк: ЛАНДОН-ХХІ, 2014. 414 с.

13. Головатий М. Ф. Демократія: історія, теорія, практика: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Персонал, 2011. 227 с.

14. Головка О. М. Теорія держави та права: навч. посіб. Харків: ХНУВС, 2010. 277 с.

15. Гусарєва С. Д., Тихомирова О. Д. Теорія держави та права: навч. посіб. Київ: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

16. Держава і громадянське суспільство в Україні: проблеми взаємодії: мо-ногр. / І. О. Кресіна, О. В. Скрипнюк, А. А. Коваленко, Є. В. Перегуда, О. М. Стойко та ін.; за ред. І. О. Кресіної. Київ: Логос, 2007. 314 с.
17. Дудченко О. С. Теорія держави і права: навч.-метод. посіб. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2012. 99 с.
18. Загальна теорія держави та права (основні поняття, категорії, правові конструкції та наукові концепції): навч. посіб. / О. Л. Копиленко, О. В. Зайчук, А. П. Заєць, В. С. Журавський та ін. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 400 с.
19. Загальна теорія держави та права: навч. посіб. / Р. А. Калюжний, С. М. Тимченко, Н. М. Пархоменко, С. М. Легуша. Київ: Паливода А. В., 2007. 296 с.
20. Зайчук О. В., Оніщенко Н. М. Теорія держави та права. Академічний курс: підруч. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 688 с.
21. Законність: теоретико-правові проблеми дослідження та впровадження: моногр. / ред.: О. В. Зайчук, С. В. Бобровник. Київ: ЮСТІНІАН, 2004. 211 с.
22. Зозуля Є. В., Іванов І. В., Гончаров А. В. Теорія держави і права: підготов-ка до державної атестації: навч. посіб. / за заг. ред. Є. В. Зозулі. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 163 с.
23. Камінська Н. В. Словник міжнародно-правових термінів. Київ: КУТЕП, 2013. 150 с.
24. Кармаліта М. В., Старостюк А. В. Теорія держави: навч. посіб. Ірпінь: [б. в.], 2013. 152 с.
25. Карпунов В. М. Теорія держави та права: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. 2-е вид. Луганськ: РВВ ЛАВС, 2005. 208 с.
26. Каткова Т. Г. Теорія держави і права: навч. посіб. 2-ге вид., допов. Харків: Право, 2020. 96 с.
27. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави та права: підруч. Київ: Кондор, 2006. 477 с.
28. Кириченко В. М., Куракін О. М. Теорія держави та права: модульний курс: навч. посіб. Київ: ЦУЛ, 2010. 264 с.
29. Коталейчук С. П. Теорія держави та права: навч. посіб. для підготов. до держ. іспитів. Київ: КНТ, 2009. 320 с.
30. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права. Підручник. Прак-тикум. Тести: підруч. для юрид. ВНЗ. 2-ге вид., випр. і допов. Київ: Юрін-ком Інтер, 2019. 581 с.
31. Кузьмін С. А., Карпенко Д. М. Теорія держави та права в питаннях і від-повідях: посіб. Київ: Паливода А. В., 2010. 128 с.
32. Лациба М. В. Місцева демократія в Україні: нові стандарти. Київ: Агентс-тво «Україна», 2013. 232 с.
33. Лемак В. В. Загальна теорія держави та права: навч. посіб. Ужгород: Ме-діум, 2003. 251 с.
34. Макушев П. В., Хрідочкін А. В. Теорія правозастосування: навч. посіб. Дніпро: Гельветика, 2018. 360 с.

35. Марчук В. М., Корольков О. В. Теорія держави і права: навч. посіб. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. 415 с.
36. Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: моногр. Харків: Право, 2009. 600 с.
37. Наливайко Л. Р., Беляєва М. В. Політична функція Української держави: теоретико-правові та конституційно-правові засади: моногр. Київ: Хай-Тек Прес, 2013. 316 с.
38. Наливайко Л. Р., Грицай І. О. Неурядові правозахисні організації України: навч. посіб. (2-ге вид., перероб. та допов.). Київ: Хай-Тек Прес, 2016. 245 с.
39. Новітнє вчення про тлумачення правових актів: навч. посіб. / В. Г. Ротань та ін.; відп. ред. В. Г. Ротань. Харків: Право, 2013. 751 с.
40. Пендюра М. М. Теорія держави і права: навч. посіб. Київ: О. С. Ліпкан, 2013. 302 с.
41. Письменицький А. А., Слинко Д. В., Спаський А. С. Теорія держави та права: навч. посіб. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2010. 242 с.
42. Плавич В. П. Проблеми сучасного праворозуміння: навч. посіб. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2014. 215 с.
43. Правова доктрина України: у 5-ти т. / редкол.: В. Я. Тацій [та ін.]. Харків: Право, 2013. Т. 1: Загальнотеоретична та історична юриспруденція / [О. В. Петришин та ін.]; за заг. ред. О. В. Петришина. 2013. 975 с.
44. Правові системи сучасності: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ: Юридична думка, 2012. 490 с.
45. Ришелюк А. М. Законотворчість в Україні: навч. посіб. Київ: Ін-т зако-нодавства, 2013. 383 с.
46. Рудик П. А. Основи теорії держави: навч. посіб. Київ: Алерта, 2013. 206 с.
47. Сидоренко М. Й. Теорія держави і права (курс лекцій): навч. посіб. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ: Ун-т «Україна», 2013. 197 с.
48. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підруч. 4-те вид., допов. і переробл. Київ: Правова єдність; Алерта, 2014. 524 с.
49. Скірський І. В. Теорія держави та права: навч. посіб. Вінниця: [б. в.], 2006. 292 с.
50. Словник юридичних термінів і понять: навч. посіб. / [В. Г. Гончаренко та ін.]; за ред. В. Г. Гончаренка та З. В. Ромовської. Київ: Юстініан, 2013. 597 с.
51. Субботін В. М., Філонов О. В. та ін. Теорія держави та права: навч. посіб. Київ: Знання, 2005. 327 с.
52. Сухонос В. В. Теорія держави і права: навч. посіб. Суми: Університетська книга, 2005. 536 с.
53. Теорія держави і права у схемах та таблицях: навч. посіб. / кол. авт.; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Дніпро: Хай-Тек, 2020. 296 с.
54. Теорія держави і права в тестових завданнях: навч. посіб. / кол. авт.; за заг. ред. Наливайко Л. Р. Дніпро: Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2018.

715 с.

55. Теорія держави і права: навч. посіб. / [С. К. Бостан та ін.]. Київ: Академія, 2013. 346 с.

56. Теорія держави і права: навч. посіб. для підготов. до держ. іспитів / О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський, Г. О. Христова; за заг. ред. О. В. Петришина. 5-те вид., допов. і змін. Харків: Право, 2016. 198 с.

57. Теорія держави і права: практикум / О. М. Гришко, В. І. Риндюк, Ю. М. Рижук; за заг. ред. Ф. П. Шульженка. Київ: КНЕУ, 2013. 308 с.

58. Теорія та практика правозастосування у тестових завданнях: навч. Посіб. кол. авт.; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. 2-ге вид., перероб. і доп. Дніпро: Дніпроп. держ. унів. внутр. справ, 2019. 252 с.

59. Тлумачний термінологічний словник з конституційного права (Explanatory Terminological Dictionary on Constitutional law) / кол. авт.; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Київ: Хай-Тек Прес, 2016. 628 с.

60. Хахуліна К. С., Малига В. А., Стаднік І. В. Теорія держави та права в схемах та визначеннях: навч. посіб. Донецьк: Донбас, 2011. 340 с.

61. Шестопалова Л. Теорія права та держави: навч. посіб. Київ: Паливо-да А. В., 2012. 256 с.

62. Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998. Том 1: А-Г. 672 с.

63. Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1999. Том 2: Д-Й. 744 с.

64. Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2001. Том 3: К-М. 792 с.

65. Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998. Том 4: Н-П. 720 с.

66. Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998. Том 5: П-С. 736 с.

67. Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998. Том 6: Т-Я. 768 с.

68. Ямбушев Ф. Ш., Тараканова Н. Г. Теория государства и права: учеб. пособие. 2-е изд., перераб. и доп. Саранск: Принт-Издат, 2013. 315 с.

Інформаційні ресурси:

1. <http://www.nbuv.gov.ua> – Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського
2. <http://www.nbuv.gov.ua/portal/libukr.html> - каталог національних бібліотек та інформаційних центрів України
3. <http://www.nbuv.gov.ua/portal/libweb.html> - каталог національних бібліотек країн світу
4. <http://www.nbuv.gov.ua/portal/books.html> - каталог електронних бібліотек України
5. <http://www.friends-forum.com/forum/printthread.php?t=5838&pp=30> - енциклопедії та словники

6. <http://www.lib.com.ua/> - електронна бібліотека
7. <http://www.slovari.org> – каталог словників (у тому числі, юридичні)
8. <http://www.nbuv.gov.ua/db/ref.html> - реферативна база даних НБУ ім. В.І.Вернадського (включаючи юридичні науки)
9. <http://www.nbuv.gov.ua/online-2010/> - передплачені науково-інформаційні ресурси НБУ ім. В.І.Вернадського
10. <http://www.ebk.net.ua> – повні тексти юридичних книг (бібліотека Князева).
11. <http://law.biz.ua/books/0023/0204.htm> - юридична бібліотека (Україна)
12. <http://pravo.biz.ua/> - юридична бібліотека (Україна)
13. <http://www.vuzlib.net/> -економіко-правова бібліотека (оцифровані підручники)
14. <http://chitalka.info/pravoznavstvo.html> - безкоштовна студентська бібліотека юридичних ресурсів
15. <http://lawbook.by.ru/> - бібліотека юриста
16. <http://www.tarasei.narod.ru/uchebniki.html> - правова бібліотека
17. <http://urka.ru/catalog.php?parent=57> – каталог юридических ресурсів
18. <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/> - електронні наукові видання НБУ ім.В.І.Вернадського
19. www.lawukraine.com - каталог юриста
20. www.defence.com.ua - сам собі юрист